

Ελένη Ψυχογιού

*Οι συλλογές λαογραφικού υλικού.
Παράλληλα κείμενα από την Ηλεία*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Εισαγωγή

Η προσπάθεια του Ν. Γ. Πολίτη για συλλογή λαογραφικού υλικού κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα βρήκε μια πολύπλευρα ενδιαφέρουσα ανταπόκριση στα Λεχαινά, ακμάζουσα τότε κωμόπολη της «ημισελήνου της σταφίδας», πρωτεύουσα του «τέως Δήμου Μυρτουντίων» του νομού Ηλείας. Στο αρχείο χειρογράφων του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας (στο εξής Κ.Ε.Ε.Λ.), στην «Υψη Πολίτου», υπάρχει μια σημαντική τοπική καταγραφή λαογραφικού και γλωσσικού υλικού από τον τότε σχολάρχη Λεχαινών Χ. Παπαδημητράκοπουλο. Από την ίδια αυτή εγκύκλιο του Ν. Πολίτη του έτους 1887 ορμώμενος κατέγραψε και δημοσίευσε, την ίδια εποχή, αντίστοιχο υλικό και ο Λεχαινίτης πεζογράφος Ανδρέας Καρκαβίτσας. Οι δύο αυτές καταγραφές συνεξετάζονται εδώ συγκριτικά στο πλαίσιο της ιστορίας της Λαογραφίας ως εθνογραφικά δείγματα γραφής, στα πρώτα βήματά της, υπό την καθοδήγηση του Ν. Γ. Πολίτη.

Η ιστορική εγκύκλιος

Ο Ν. Γ. Πολίτης απέστειλε προς τη Γενική Εφορία των Δημοτικών Σχολείων εγκύκλιο κατά την 11n/12/1887, η οποία αποτελεί επί της ουσίας την ιδρυτική πράξη της επιστήμης της Λαογραφίας στη χώρα μας και τον θεμέλιο λίθο του Λαογραφικού Αρχείου, του μετέπειτα σημερινού Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Είχε βεβαίως προηγηθεί τότε, 30 χρόνια νωρίτερα, η υπ' αριθ. 1837/22-3-1857 εγκύκλιος από το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών του νεογέννητου ελληνικού κράτους προς τους «διδασκάλους του Κράτους», *προς σπουδὴν της ελληνικῆς γλώσσης και λαογραφίας, ιδιαίτατα δε προς απόδειξιν της πολλαχῶς αμφισβητηθείσης καταγωγῆς του*

ημετέρου Έθνους, που είχε στρώσει κατά ένα τρόπο τον δρόμο και είχε χαράξει ένα μεθοδολογικό και ιδεολογικό πλαίσιο ως προς την αντιμετώπιση της λαϊκής παράδοσης, αποδίδοντας ένα πλούσιο, στο πλαίσιο της, υλικό¹.

Με τη νέα αυτή προσπάθεια συλλογής λαογραφικού υλικού μετά από μια γενεά μέσω των ιδίων φορέων, των εκπαιδευτικών αλλά και άλλων εγγράμματων προσώπων, ο Ν. Γ. Πολίτης προσπαθεί εν μέρει να επαναπροσδιορίσει τη συλλογή του υλικού με νέους όρους περισσότερο επιστημονικούς, για να συγκροτήσει την ελληνική λαογραφική έρευνα. Επιδιώκει να καθορίσει το επιστημονικό πλαίσιο και δίνει συγκεκριμένες οδηγίες για τη συλλογή των φαινομένων και των κατηγορημάτων του λαϊκού πολιτισμού. Καταλήγοντας γράφει στην εν λόγω εγκύκλιο τα εξής:

... Περιττόν κρίνω να συστήσω υμίν ίνα εν εκάστω σημειώτε μεν ακριβώς τον τόπον προελεύσεως, ήτοι πού επιχωριάζει, διατηρείτε δ' αμετάβλητον την γλώσσαν του λαού. Η έλλειψις των όρων ούτων κατέστησε σχεδόν ακρήστους επιστημονικώς πολλάς των μέχρι τούδε δημοσιευθεισών συλλογών, ων οι εκδόται εθεώρησαν αναγκαίον να περικαλλύνωσι δήθεν την χυδαίαν εις αυτούς γλώσσαν, παραμορφώσαντες ούτω τα λαογραφικά μνημεία, άτινα, όπως διατηρώσι πλήρη την αξίαν των, πρέπει να γράφονται ακριβέστατα, ως φέρονται εις το στόμα του λαού...

Έχει αναλωθεί, ως γνωστόν, πολύ μελάνι σχετικά με τις εθνικές, πολιτικές, επιστημολογικές και ιδεολογικές σκοπιμότητες που εξυπηρέτησε αυτή η ενέργεια του Ν. Πολίτη, συγχρονικά όσο και μετέπειτα, σε σχέση με την τοποθέτηση της Λαογραφίας στην υπηρεσία της συγκρότησης μιας ομοιογενούς ελληνικής ταυτότητας και την ανάδειξη της καταγωγής και της αδιάσπαστης ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους-κράτους από την αρχαιότητα. Και ο ίδιος, εξάλλου, ο Ν. Γ. Πολίτης θεωρεί τα φαινόμενα του λαϊκού πολιτισμού, στην ίδια εγκύκλιο, ως τα ευγλωττότατα τεκμήρια της γνησίας καταγωγής του ελληνικού έθνους².

1. Μέρος του υλικού αυτού δημοσιεύτηκε, ως γνωστόν, σε εφημερίδες και περιοδικά της εποχής: την *Εφημερίδα των Φιλομαθών*, *Το περιοδικό του εν Κων/πόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου*, τον *(Φιλολογικό Σύλλογο) Παρνασσός*, το *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας* κ.ά.
2. Για τη χρόνια αυτή σχετική επιστημολογική, ιστορική και ιδεολογική συζήτηση βλ. επιλεκτικά Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας/Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1978· Αλέξης Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Ε.Μ.Ν.Ε. - Μνήμων, Αθήνα 1993· ο ίδιος, «Από τη

Μέσα σε αυτό το κριτικό πλαίσιο για τον ρόλο και το έργο του Ν. Γ. Πολίτη (και γενικότερα των λαογράφων και της Λαογραφίας) και παρόλη τη μακρόχρονη αυτή συζήτηση, πιστεύω ότι δεν έχει αναδειχθεί η σημασία που εμπεριέχει και του αναλογεί. Θέλω να τονίσω λοιπόν εδώ το γεγονός πως η εν λόγω εγκύκλιος, και ειδικότερα η συγκεκριμένη παράγραφος που παρατέθηκε πιο πάνω, φέρνει για πρώτη φορά, επίσημα, στο προσκήνιο της καθ' ημάς ιστορίας ως γνωστικό και επιστημολογικό αντικείμενο, αλλά και ως φορέα πολιτισμού, την προφορικότητα. Η συλλογή προφορικού υλικού, όπως τη θέτει η εν λόγω εγκύκλιος, εισάγει δυνητικά –τονίζω δυνητικά– έναν ολόκληρο κόσμο ως πολιτισμική και γνωστική οντότητα. Έναν κόσμο

λειτουργική στην αισθητική χρήση του δημοτικού τραγουδιού», στο *Αφιέρωμα στο δημοτικό τραγούδι, Νέα Εστία* 154 (2003), σ. 779-796· Charles Stewart, «Syncretism as a dimension of nationalist discourse in Modern Greece», στο Charles Stewart και Rosalind Shaw (επιμέλεια), *Syncretism/Anti-syncretism: The Politics of Religious Synthesis*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 1994, σ. 127-144· Michael Herzfeld, *Η Ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, μτφ. Ράνια Αστρινάκη, εισαγωγή Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998· ο ίδιος, *Πάτι δικά μας. Λαογραφία, ιδεολογία και η διαμόρφωση της σύγχρονης Ελλάδας*, μτφ. Μαρίνος Σαρηγιάννης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002 (και κριτική στο Θρέστης Λιτωμάγερ, «Η Ελλάδα και οι «άλλοι»: Δύση, Σλάβοι, Τούρκοι, με αφορμή το ανθρωπολογικό έργο του Michael Herzfeld», *Εθνολογία* 67-7 (1998-1999), σ. 359-439)· βλ. επίσης Χρυσούλα Χατζητάκη-Καρωμένου (επιμέλεια), *Ελληνικός παραδοσιακός πολιτισμός. Λαογραφία και Ιστορία*, Πρακτικά Συνεδρίου στη μνήμη της Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος, Θεσσαλονίκη 6-8/11/1998, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2001· Δημήτρης Κυριτάς, *Κατακτώντας την αρχαιότητα. Ιστοριογραφικές διαδρομές*, Πόλις, Αθήνα 2002· Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, «Το παρελθόν ενώνει όσο και χωρίζει. Η Ανθρωπολογία ανάμεσα στην Ιστορία και τη Λαογραφία», στο *Το παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία* (επιστημονικό Συμπόσιο, 19-21 Απριλίου 2002), οργάνωση-έκδοση Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), Αθήνα 2002, σ. 65-75· Μιχάλης Μερακλής, «Συνηγορία της Λαογραφίας», στο *Το παρόν του παρελθόντος...*, ό.π., σ. 113-128· Γρηγόρης Μ. Σπράκης, «Λαογραφία, Ανθρωπολογία και Ιστορία ή τα ετερόνυμα που δεν έλκονται», στο *Το παρόν του παρελθόντος ...*, ό.π., σ. 13-35· Βασίλης Νιτσιάκος, «Για τη Λαογραφία και την Κοινωνική Ανθρωπολογία, ξανά», στο *Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα*, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2004, σ. 263-274· Κωνσταντίνα Μπάδα, «Προς μια διεπιστημονική προσέγγιση της κοινωνίας και του πολιτισμού», στο *Όψεις...*, ό.π., σ. 275-289· Γρηγόρης Γκιζέλης, «Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα, στο *Όψεις...*, ό.π., σ. 23-37· Βασιλική Ρόκου, *Η παραδοσιακή κοινωνία. Από τη μεγάλη συνέχεια στη μεγάλη διάρκεια*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2005· πβ. και Νίκος Σβορώνος Γ., *Το ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του νέου Ελληνισμού*, προλεγόμενα Σπ. Ασδραχάς, φιλολογική επιμέλεια Νάσος Βαγενάς, Πόλις, Αθήνα 2004· Γιάννης Κουμπουρλής, «Η ιδέα της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους στους εκπροσώπους του ελληνικού Διαφωτισμού: η διαμάχη για το όνομα του έθνους και οι απόψεις για τους αρχαίους Μακεδόνες και τους Βυζαντινούς», *Δοκίμες* 13-14, άνοιξη 2005, σ. 137-191.

συγχρονικά υφιστάμενο, δομημένο, ζωντανό, καθημερινό, δρώντα και πάσχοντα, φορέα μνήμης και άγραφης ιστορίας, αντιλήψεων, νοοτροπιών και συμπεριφορών, όμως μέχρι εκείνη την ιστορική στιγμή εν πολλοίς ρευστό και «αθέατο» ή μόνον διαμεσολαβημένα ορατό. Από τη στιγμή όμως που η προφορικότητα θεωρήθηκε καταγραφτέα, δεν ήταν δυνατόν να μην αναδειχθούν πάραυτα ή μακροπρόθεσμα, άμεσα ή έμμεσα, τα τοπικά γλωσσικά ιδιώματα, οι διαφορετικές γλώσσες των ανθρώπων, οι νοοτροπίες, οι συμπεριφορές, άρα και οι κατά τόπους φορείς τους, τα εγγράμματα αλλά κυρίως μη εγγράμματα άτομα, άνδρες και γυναίκες κάθε ηλικίας, κοινωνικής υπόστασης, επαγγέλματος, εθνοτικής και πολιτισμικής προέλευσης, όσο και οι τοπικές συλλογικότητες. Ήδη ο ίδιος ο αποστολέας της εγκυκλίου στις πρώτες κατηγοριοποιήσεις των τραγουδιών που διαθέτουμε από το αρχείο του, οδηγούμενος από το ως πολυπολιτισμικό προκύπτουν συλλεγόμενο υλικό, στοιχειοθετεί κατηγοριοποιήσεις ασμάτων, όπως αλβανικά, γύφτικα, εβραϊκά, επαιτικά, όσο και αν τα βλέπει μέσα από μια εθνοκεντρική οπτική. Υπό αυτούς τους όρους λοιπόν, ανεξάρτητα από το πόσο σεβαστικά ή όχι την παραίνεση στην τελευταία παράγραφο της εγκυκλίου του Ν. Γ. Πολίτη οι όποιοι συλλογείς, επιστήμονες και ερασιτέχνες, ακόμα και ο ίδιος ο Ν. Γ. Πολίτης, σημασία έχει ότι αυτή διατυπώθηκε στα τέλη του 19ου αιώνα και έδωσε στη λαογραφία και όχι μόνον- μεθοδολογική βάση, ενώ ταυτόχρονα δημιούργησε μια τομή ιστορική, πολιτική και ηθική. Γεγονός όχι τυχαίο βέβαια, αφού ο Ν. Γ. Πολίτης έζησε και στοχάστηκε υπό τους γνωστούς όρους, μετέχοντας στο συγκεκριμένο ιστορικό, κοινωνικό, πολιτικό, ιδεολογικό, επιστημονικό πλαίσιο της εποχής, ελληνικό και ευρωπαϊκό. Και αποτελεί νομίζω ένα αξεπέραστο μεθοδολογικό όσο και θεωρητικό επίτευγμα στη συγκυρία το πώς ο Ν. Γ. Πολίτης –και οι ελάχιστοι συνεργάτες του– κατόρθωσε να συστηματοποιήσει επιστημονικά τον ορμητικό χείμαρρο του υλικού που ανάβλυσε, όταν «χτύπησε» την αστείρευτη φλέβα του λαϊκού λόγου και πολιτισμού.

Με αφετηρία τη μακρινή αυτή εγκύκλιο του Ν. Γ. Πολίτη, λοιπόν, αποθησαυρίζεται –με τις εκάστοτε παρεχόμενες δυνατότητες τεχνικά, οικονομικά και σε ανθρώπινο δυναμικό- στο Κ.Ε.Ε.Λ. κωδικοποιούμενο εν πολλοίς, κατά τις δικές του κατηγοριοποιήσεις και συνεχώς εμπλουτιζόμενο με πολύ μόχθο από πολλές γενιές ερευνητών (ελάχιστων αριθμητικά σε σχέση με το έργο) αλλά και πλήθος συλλογών λαογράφων, ένα όχι πάντα αξιόπιστο, συχνά δε και παραπλανητικό κατά περίπτωση, πλην όμως αναντικατάστατο και ανεκτίμητο πολιτισμικό υλικό. Σήμερα γίνεται παραδεκτό, ανάμεσα σε αυτούς που αναστοχάζονται πάνω στην εθνογραφική και πολιτισμική αξία και ποιότητα αυτού του λαογραφικού υλικού, πως εξαρτάται από τον τρόπο που σε κάθε εποχή

κάθε μελετητής το «αναγιγνώσκει» διαλεκτικά με τον καιρό του και την επιτόπια εμπειρία του, αλλά και το αξιολογεί ερμηνευτικά στο πλαίσιο του, ώστε να δύναται να μας «αφηγείται» πολλαπλά, ακόμα και μέσα από τις σιωπές του, ως μια αστείρευτη πηγή γνώσης³. Ως εκ τούτου θέλω να σημειώσω ότι η αντιμετώπιση εν γένει της Λαογραφίας και των λαογράφων και η κριτική που έχει ασκηθεί είναι, εν πολλοίς, γενικευτική και εξισωτική. Δηλαδή με τον όρο «λαογράφος» (που συχνά προσλαμβάνεται ή χρησιμοποιείται απαξιωτικά) συνήθως δεν διευκρινίζεται αν πρόκειται για εξειδικευμένους ερευνητές και καθηγητές Λαογραφίας (και ποιούς ακριβώς), λόγιους τοπικούς συλλέκτες, δασκάλους συλλογείς, φιλολόγους καταγραφείς και μελετητές, χοροδιδασκαλούς, τραγουδιστές δημοτικών τραγουδιών, οργανωτές γιορτών, παραγωγούς δίσκων, τηλεοπτικών ή ραδιοφωνικών εκπομπών και λοιπούς ασχολούμενους με τη Λαογραφία, την «παράδοση» και το φολκλόρ και μάλιστα χωρίς όλοι αυτοί να τίθενται κριτικά και συγκριτικά στο συγκεκριμένο πολυσύνθετο πλαίσιο, όπου έδρασε ή δρα έκαστος και σε βάθος χρόνου στην επιστημονική και επαγγελματική πορεία του⁴. Ως προς τις πηγές δεν γίνεται επίσης αρκούντως κριτική διάκριση ανάμεσα στην εξειδικευμένη και την ερασιτεχνική συλλογή-υλικού, την κατευθυνόμενη και την αυθόρμητη, με ερωτηματολόγια ή μη, με συμμετοχική παρατήρηση, βιωμένα ή έμμεσα, καθ' ύλην ή με

3. Βλ. Μ. Τερζοπούλου και Ε. Ψυχογιού, «“Ασματα” και τραγούδια. Προβλήματα έκδοσης δημοτικών τραγουδιών», *Εθνομολογία* 1 (1992), σ. 143-165· οι ίδιες, «Ψηφιακή Βάση Δεδομένων για την Εθνική Μουσική Συλλογή του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών», στο *Εκδοτικά προβλήματα και απόψεις. Θεωρία και πρακτική. Πρακτικά Συνεδρίου στη μνήμη του Γ. Π. Σαββίδη*, (Αθήνα, 15-17 Ιουνίου 2000), Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 2002, σ. 65-71· οι ίδιες, «Ψηφιακή Βάση Δεδομένων για την Εθνική Μουσική Συλλογή του Κέντρου Λαογραφίας», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών* 29-30 (1999-2003), σ. 61-74· Ε. Αλεξάκης «Ανθρωπολογία οίκοι ή Λαογραφία; Μια επιστημολογική προσέγγιση», στο *Το παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία* (επιστημονικό Συμπόσιο, 19-21 Απριλίου 2002), οργάνωση-έκδοση Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), Αθήνα 2004, σ. 39-63· Β. Νιτσιάκος, «Για τη Λαογραφία και την Κοινωνική Ανθρωπολογία...», *ό.π.*: Ελένη Ψυχογιού, «Τα “Ακριτικά” ως τελετουργικά τραγούδια μύησης: η περίπτωση του γαμπρού-στρατιώτη», στο *Ευρωπαϊκή Ακριτική Παράδοση: από τον Μεγαλέξανδρο στον Διγενή Ακρίτα*, Δημοσιεύματα Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Acrinet-Culture 2000, Αθήνα 2004, σ. 152-185.

4. Βλ. και Ε. Ψυχογιού, «Μαγεία και Ελληνική Λαογραφία», στο *Μαγεία και Χριστιανισμός, Πρακτικά Θεολογικού Συμποσίου Ιεράς Μητροπόλεως Ηλείας* (Πύργος, 22-23 Φεβρουαρίου 1992), έκδ. Ιεράς Μητροπόλεως Ηλείας, Αθήνα 1993, σ. 97-136. Μια από τις εξαιρέσεις είναι ο Στάθης Δαμιανάκος, βλ. το έργο του, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Πλέθρον, Αθήνα 1987, σ. 39-64.

σύγχρονα τεχνικά μέσα καταγραφής, κατά παραγγελία ή κατά τη «δέουσα» ή τη «ζωντανή» επιτέλεση. Ελάχιστοι, παραδείγματος χάρι, από τους κριτές του Ν. Γ. Πολίτη έχουν εγκύψει στο πρωτογενές υλικό, που συγκέντρωσε με την περίφημη εγκύκλιο (αλλά και στο σύνολο των αποθησαυρισμένων στο Κ.Ε.Ε.Λ. πολιτισμικών πληροφοριών), την αλληλογραφία του με τους συλλογείς, συχνά δε αγνοούν και το περιεχόμενο αυτής τούτης της εγκυκλίου, όπως είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω και κατά τις ημέρες του Συνεδρίου.

Υπό αυτούς τους όρους, στην παρούσα εργασία θ' ασχοληθώ με τοπική περίπτωση ανταπόκρισης στο κάλεσμα του Ν. Γ. Πολίτη μέσω της εγκυκλίου σε γεωπολιτισμικό πεδίο, με το οποίο με συνδέει σχέση εντοπιότητας. Όπως είναι γνωστό, η ταύτιση με το ερευνητικό πεδίο δέχεται κριτική ως πρόσφορος παράγοντας για την εθνογραφική έρευνα λόγω της δυσκολίας ως προς την αποστασιοποίηση του ερευνητή από το γνωστικό του αντικείμενο. Από την άλλη, βέβαια, όσα ξέρει ο νοικοκύρης δεν τα ξέρει ο κόσμος όλος, δηλαδή δεν θεωρείται αμελητέα –το αντίθετο μάλιστα– ανθρωπολογικά η αυτοαναφορικότητα (με πολλές όψεις) του ερευνητή ως προς τα βιώματά του, το πεδίο καθώς και τη διαδικασία της ερευνητικής του εμπειρίας και πρακτικής⁵. Θα προβάω σε μια πρώτη παρουσίαση των «γραπτών» πηγών μου (της εγκυκλίου και των παράλληλων λαογραφικών καταγραφών που προέκυψαν από αυτήν, οι οποίες, ωστόσο, επιδιώκουν να αναπαράγουν την προφορικότητα) στον συγκεκριμένο τόπο, όπως αυτές καταγράφηκαν κατά τα τέλη του 19ου αι. στη γενέθλια πόλη μου, στηριζόμενη βεβαίως και στα προσωπικά μου βιώματα, στην οικογενειακή μου παράδοση σχετικά με τη μελέτη του τοπικού πολιτισμού, όσο και στις γνώσεις μου για την τοπική πολιτισμική ιστορία στα

5. Βλ. Ε. Παπαταξιάρχης, «Εισαγωγή. Εθνογραφία και αυτογνωσία», στο Michael Herzfeld, *Η Ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, μτφ. Ράνια Αστρινάκη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. XXVI-XXVII· Μ. Herzfeld, *Η Ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη...*, ό.π.: ο ίδιος *Πάλι δικά μας...*, ό.π. Πβ. και Ε. Αλεξάκης, «Ανθρωπολογία οίκοι...», ό.π.: J. Dubisch, «Σε διαφορετικό τόπο: ο ανθρωπολόγος ως προσκυνητής», στο *Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα*, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2004, σ. 221-244. Από την άλλη έχουν αναλυθεί επισταμένως και από πολλούς οι κίνδυνοι «κατασκευής» της υπό παρατήρηση κουλτούρας και πραγματικότητας (straw men), όσο και συναγωγής από τα τοπικά δεδομένα γενικεύσεων με παγκόσμια πολιτισμική εμβέλεια, από τον ξένο ή/και έμφυλα διαφοροποιούμενο παρατηρητή με βάση τις προσλαμβανουσες και τις προκαταλήψεις του δικού του πολιτισμικού αλλά και θεωρητικού πλαισίου (πβ. ενδεικτικά σχετικό προβληματισμό στο Μ. Strathern, "Culture in a netbag: the manufacture of a subdiscipline in anthropology", *Man* 16 (1981), σ. 665-688), που βεβαίως ελλοχεύουν σε κάθε περίπτωση.

εκατόν είκοσι περίπου χρόνια που μεσολάβησαν από τότε⁶.

Ο Ν. Γ. Πολίτης, ο σχολάρχης Λεχαινών, ο Λεχαινίτης Ανδρέας Καρκαβίτσας

Μεταξύ όλων των εκπαιδευτικών της εποχής, την εγκύκλιο του Ν. Γ. Πολίτη έλαβε αρμοδίως και ο σχολάρχης Λεχαινών Ηλείας. Τα Λεχαινά (ο τόπος όπου και εγώ γεννήθηκα και μεγάλωσα) ήταν στα τέλη του 19ου αιώνα μια ακμάζουσα κωμόπολη, πρωτεύουσα του τέως Δήμου Μυρτουντίων. Η Μυρτουντία, δυτική εσχатиά του Μωριά αλλά και όλου του κορμού της ηπειρωτικής χώρας, σχεδόν ταυτίζεται γεωγραφικά με τη χερσόνησο/ακρωτήριο Χελωνάτα, που βρέχεται από το Ιόνιο Πέλαγος, με τις νήσους Ζάκυνθο και Κεφαλονιά απέναντί της στα δυτικά. Είναι γνωστό πως, μέσα στα όρια του τότε ελληνικού κράτους-έθνους, η βορειοδυτική Πελοπόννησος αποτελούσε βασική παραγωγική αγροτική περιοχή λόγω της εκτεταμένης, προσχάσιμης, άρα και ευφορώτατης πεδιάδας της. Η κωμόπολη των Λεχαινών, διοικητικό κέντρο του πλειακού κάμπου βόρεια του Πηνειού ποταμού έως τα σύνορα με την Αχαΐα, διέθετε τότε όλες τις σχετικές δημόσιες υπηρεσίες (άρα και μη εντόπιο πληθυσμό μετακινούμενων κρατικών υπαλλήλων) καθώς και πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, πράγμα που δικαιολογεί και την παρουσία σχολάρχη⁷. Με

6. Για τη διείσδυση του παρόντος στο παρελθόν και του παρελθόντος στο παρόν στην ερευνητική πρακτική, βλ. Σ. Ασδραχάς, «Ο ακατάδεχτος ανηψιός και ο πλούσιος θεός: ο ιστορικός χρόνος της Λαογραφίας», στο *Το παρόν του παρελθόντος. Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία*, (επιστημονικό Συμπόσιο, 19-21 Απριλίου 2002), οργάνωση-έκδοση: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη), Αθήνα 2002, σ. 277-283· Δ. Κ. Ψυχογιός, «Ως σήμερον ως αύριον και ως χθες», στο *Το παρόν του παρελθόντος...*, ό.π., σ. 251-265· Π. Κάβουρας «Το παρελθόν του παρόντος. Από την εθνογραφία και την επιτέλεση της μουσικής στην επιτέλεση της μουσικής εθνογραφίας», στο *Το παρόν του παρελθόντος...*, ό.π., σ. 307-349.
7. Βλ. Ε. Ψυχογιού, *Λεχαινά. Ο τόπος, τα σπίτια*, εκδ. Εκ παραδρομής, Λεχαινά 1987· για μερικά επιπλέον χωροταξικά στοιχεία βλ. και Δ. Ν. Μτώκος, *Μυρσίνη. Η ιστορία και ο κόσμος της*, Πάτρα 1996, ο ίδιος *Λεχαινά (αναδρομές)*, Πάτρα 2000· τα Λεχαινά αποτελούσαν μάλιστα και νότιο όριο θρησκευτικής δικαιοδοσίας της μητροπόλεως Πατρών και της περιουσίας των μονών του Μεγάλου Σπηλαίου και της Αγίας Λαύρας (βλ. Κωνστ. Ν. Τριανταφύλλου, «Το βόρειο όριον της εδαφικής δικαιοδοσίας της εκκλησίας της Ηλείας», στον τόμο *Εἰς μνήμην επισκόπου Αθανασίου Βασιλοπούλου, μητροπολίτου Ηλείας-Ωλένης (1968-1981)*, έκδ. Ι. Μητροπόλεως Ηλείας, Αθήνα 1991, σ. 145-157)· για την εκπαίδευση στο β' μισό του 19ου αι. στη ΒΔ. Πελοπόννησο, στο πλαίσιο της σταφιδικής ακμής και παρακμής, βλ. Θανάσης Καλαφάτης, *Αγροτική πίστη και οικονομικός μετασχηματισμός στη Β. Πελοπόννησο. Αιγιάλεια τέλη 19ου αιώνα*, τόμοι 1-3, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1992, τ. Α', σ. 146-158 (ειδική μνεία στα Λεχαινά αυτόθι, σ. 156).

ημιαστικό και αγροτικό χαρακτήρα, με πρόσφατη σχετικά τη μνήμη της τουρκοκρατίας, λίγο μετά την οδυνηρή όσο και ανατρεπτική εμπειρία της Επανάστασης, τα Λεχαινά την εποχή εκείνη ήταν ενταγμένα παραγωγικά και οικονομικά στη «μαύρη ημισέληνο»⁸. Το ανθρωπογεωγραφικό δηλαδή τόξο στη Β.Δ. Πελοπόννησο, όπου κυρίως καλλιεργούνταν εκτατικά και εμπορευματικά η μαύρη σταφίδα, το βασικό τότε εξαγωγίμο αγροτικό προϊόν του φρέσκου κράτους, με τις γνωστές οικονομικές, γεωργικές, πολιτικές, κοινωνικές παραμέτρους και συνέπειες σε τοπικό και εθνικό επίπεδο (αλλά και διεθνές, κατά ένα τρόπο)⁹. Τα Λεχαινά αποτέλεσαν ένα από τα δευτερεύοντα μεν, πλην σημαντικά κέντρα παραγωγής αλλά και διακίνησης αυτού του εξαγωγικού προϊόντος λόγω και της μικρής απόστασης (σε σχέση μάλιστα τότε με τα άλλα ημιαστικά κέντρα του κάμπου, τη Γαστούνη και την Αμαλιάδα), που τα χωρίζει από το λιμάνι της γειτονικής Κυλλήνης. Η άμεση και πυκνή ναυτική επικοινωνία με τα Επτάνησα, την Ιταλία και εν γένει τη Δύση –και όχι μόνον– άνοιγε εδώ πάντα επικοινωνιακούς διαύλους και δημιουργούσε ποικίλες επιρροές (ως ανέκαθεν «πολυκίνητο» χαρακτηρίζει το λιμάνι της Κυλλήνης/Γλαρέντζας και ο ιστορικός της Φραγκοκρατίας Ο. Μίλλερ)¹⁰.

Τα Λεχαινά διαθέτουν, ωστόσο, και άλλους πλοιστοπαραγωγικούς πόρους, που ήταν τότε σε πλήρη ανάπτυξη: την αλιεία στο Ιόνιο, το διβάρι της λιμνοθάλασσας Κοτύχι, τις αλυκές. Επίσης παρήγαν σιτάρι, λάδι, κρασί, μμποσττανικά (καρπουζία, πεπόνια), ενώ η κτηνοτροφική παραγωγή ήταν τότε μεγάλη από τη ντόπια εκτροφή βοοειδών, αλλά και χιλιάδων κοπαδιών αιγοπροβάτων, αφού οι λοφώδεις παρυφές της Μόβρης και της Σκόλλιος/Σανταμεριού (πρόβουνοι των ορεινών όγκων της Γορτυνίας και των Καλαβρύτων στ' ανατολικά της Μυρτουντίας, ήτοι το βουνό Ερύμανθος ή Ολωνός) υπήρξαν ανέκαθεν ιδανικά χειμαδιά για ημινομάδες και νομάδες κτηνο-

8. Για τον πληθυσμό των Λεχαινών βλ. Βασίλης Παναγιωτόπουλος, *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου, 13ος-18ος αιώνας*, Ιστορικό Αρχείο, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1985 και δη στη σ. 184, πιν. αρ. 22, όπου κατά τον 18ο αι. τα Λεχαινά κατατάσσονται μεταξύ των 12 μεγαλύτερων πόλεων της Πελοποννήσου, με τη Γαστούνη βεβαίως πάντα να προηγείται, αν και με μικρή σχετικά διαφορά.

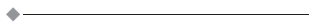
9. Βλ. Δ. Κ. Ψυχγιός, *Προίκες, φόροι, σταφίδα και ψωμί. Οικονομία και οικογένεια στην αγροτική Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1987· Θ. Καλαφάτης, *Αγροτική πίστη..., ό.π.*

10. Βλ. Ο. Μίλλερ, «Νομισματοκοπείο Πελοποννήσου», στο *Μονογραφία μεταφρασθείσα υπό Σπυρίδ. Π. Λάμπρου*, Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 1993, σ. 8, 10. Βεβαίως οι σχέσεις και οι μετακινήσεις αυτές από και προς τα ορεινά και ιδιαίτερα τα Επτάνησα ήταν διαχρονικά αμφίπλευρες, αφού συχνά οι Ηλείοι σε δυσχερείς καιρούς έβρισκαν καταφύγιο σε αυτά και ιδιαίτερα στα πιο κοντινά, τη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά.

τρόφους. Τα Λεχαινά ήταν το κέντρο για τις διοικητικές και οικονομικές συναλλαγές των «βλάχων» ποιμένων, οι οποίοι –μαζί με άλλους, εργάτες γης– έφεραν επιπλέον την κωμόπολη ετησίως σε άμεση πολιτισμική και οικονομική επαφή και με την ορεινή ενδοχώρα της Πελοποννήσου¹¹. Στην υδατοβριθή Μυρτουντία οι μη αποξηραμένοι τότε βάλτοι και οι εκτεταμένοι υγρότοποι ήταν μεν νοσηροί, αλλά απέδιδαν πλούσιο κυνήγι, όσο και υδροχαρή ξυλεία και φυτά για ποικίλες χρήσεις και μεταποιήσεις, ενώ η αργιλώδης κατά τόπους σύσταση του εδάφους επέτρεπε την παραγωγή ειδών κεραμικής για οικιακή και οικοδομική χρήση σε επίπεδο τοπικής κατανάλωσης, όσο και την κατασκευή ωμών πλίνθων, που ήταν το βασικό οικοδομικό υλικό¹².

Εξαιτίας αυτής της διοικητικής, πολιτιστικής και οικονομικής σημασίας τους μέσα στο συγκεκριμένο γεωγραφικό πλαίσιο των πολιτισμικών και οικονομικών δικτύων, ανταλλαγών και συνθέσεων, που δημιουργούνται τοπικά στην ιστορική συγκυρία και διάρκεια, ο πληθυσμός της Μυρτουντίας και των Λεχαινών προκύπτει από τους μεσαιωνικούς χρόνους και μετά σύνθετος από ένα αμάλγαμα ανθρώπων ποικίλης προέλευσης και σχέσεων μεταξύ τους: Έλληνες ντόπιοι, Καλαβρυτινοί, Γορτύνιοι, Επτανήσιοι, Αιτωλοί, Μονιάτες, Ηπειρώτες, «Αρβανίτες», «Τούφοι», «Σλάβοι», «Φράγκοι», «Ιταλοί», «Τούρκοι» και άλλοι, με ό,τι αυτό συνεπάγεται και από θρησκευτική άποψη¹³. Η κοινωνική οργάνωση την ίδια εποχή, στηριζόμενη δεοντολογικά

11. Βλ. Δ. Κ. Ψυχογιός, «Συμβολή στη μελέτη των δημογραφικών φαινομένων του 19ου αιώνα», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 63(1986), σ. 133-200· ο ίδιος, *Προίκες, φόροι, σταφίδα και ψωμί ...*, ό.π., σ. 41-57· Ε. Ψυχογιού, *Λεχαινά...*, ό.π.: η ίδια, «Οι δικοί μας άγνωστοι. Ακολουθώντας το δρόμο του κοπαδιού από τα χειμαδιά της Βουπρασίας στην Πίνδο», *Αλφειός* 12-13 (1997), σ. 105-119· η ίδια, «Οι δρόμοι των νερών και των κοπαδιών: οι τελευταίοι νομάδες κτηνοτρόφοι στη βορειοδυτική Πελοπόννησο», στο Β. Νιτσιάκος - Χ. Κασίμης (επιμέλεια), *Ο ορεινός χώρος της Βαλκανικής. Συγκρότηση και μετασχηματισμοί*, Πλέθρον - Δήμος Κόνιτσας, Αθήνα 2000, σ. 163-183· βλ. επίσης Κ.Ε.Ε.Λ., χρο αρ. 4510, Κουρτέσι Βουπρασίας Ηλείας, Σούβαρδο Καλαβρύτων Αχαΐας, επιτόπια έρευνα Ε. Ψυχογιού, 1995.

12. Βλ. σχετικά Ε. Ψυχογιού, *Λεχαινά...*, ό.π.

13. Σε επάλληλες ιστορικές φάσεις ή και συγχρονικά. Βλ. Β. Παναγιωτόπουλος, *Πληθυσμός και οικισμοί...*, ό.π.: Γ. Νακρατζάς, *Η στενή εθνολογική συγγένεια των σημερινών Ελλήνων, Βουλγάρων και Τούρκων. Ήπειρος - Νότια Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1992· βλ. και Δ. Ζακυθινός, *Οι Σλάβοι εν Ελλάδι. Συμβολαί εις την ιστορίαν του μεσαιωνικού Ελληνισμού*, εκδ. Αετός Α.Ε., Αθήνα 1945, σ. 36-65, αλλά και J. P. Fallmerayer, *Περί της καταγωγής των σημερινών Ελλήνων*, μετάφραση - παρουσίαση Π. Ρωμανός, Νεφέλη, Αθήνα 1984· ο ίδιος, *Ιστορία της χερσονήσου του Μωριά κατά το Μεσαίωνα. Πρώτο μέρος*, εισαγωγή-μετάφραση - πραγματολογικά Παντελής Σοφτζόγλου, Μεγάλη

(ανάλογα δε με τις φάσεις του κύκλου ζωής κάθε «οίκου» και πρακτικά) στη διευρυμένη/εκτεταμένη οικογένεια. Αυτή δομείται κατά «οίκους» πατριαρχικά (συγγενειακά, οικονομικά και κληρονομικά) μέσω της ανδροπατροτοπικής μεταγαμίλιας εγκατάστασης των γυναικών, οι οποίες έχουν μεν περιθωριακό ρόλο στις επίσημες πολιτικές, θεσμικές και θρησκευτικές δραστηριότητες, αλλά εξέχοντα στις εθιμικές οικογενειακές, κοινωνικές και θρησκευτικές τελετουργίες – ηγεμονικό στις θρηνητικές¹⁴. Μέσα λοιπόν στο παραπάνω ανθρωπογεωγραφικό και ιστορικό πλαίσιο, ο σχολάρχης Χ. Παπαδημητράκοπουλος «αγροίκησε» από το στόμα των κατοίκων των Λεχαινών και κατέγραψε τοπικά πολιτισμικά στοιχεία της εποχής, ανταποκρινόμενος στην –και υπηρεσιακή– εγκύκλιο του Ν. Γ. Πολίτη. Από τις δηλώσεις των τόπων

Πορεία, Αθήνα 2002. Για τη συμβολική και αφηγηματική παράδοση των Ρομά, με παραδείγματα και από την Ηλεία, βλ. Ν. Χριστοπούλου, «Σ' ένα δρόμο, ήταν ή δεν ήταν...»: περιεχόμενο και αφηγηματικότητα στα παραμύθια των Ρομ., στο *Οι Ρομά στην Ελλάδα*, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2002, σ. 111-135. Τούτη η νότια άκρη της Βαλκανικής σε αυτή την ιστορική περίοδο (και όχι μόνον) λειτουργούσε και ως ένα είδος γεωπολιτισμικού "πυθμένα", όπου καταστάλαξαν περισσότερο ή λιγότερο μόνιμα, θμάλια ή συγκρουσιακά και διακριτά – τα "κατακάθια" των ιστορικών και πληθυσμιακών δράσεων, που είχαν αφετηρία κυρίως από βόρεια. Επίσης ως διαμετακομιστικός σταθμός σε ποικίλες δράσεις από Δύση σε Ανατολή και τ' ανάπαλιν (βλ. φραγκοκρατία, ενετοκρατία, τουρκοκρατία· βλ. ενδεικτικά Ε. Αρβελέρ, «Το Βυζάντιο και οι γείτονές του», στο *Ευρωπαϊκή ακριτική παράδοση: από τον Μεγαλέξανδρο στον Διγενή Ακρίτα*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Acrinet - Culture 2000, Αθήνα 2004, σ. 17-28). Θέτω εισαγωγικά στα εθνοτικά ονόματα, γιατί δεν γνωρίζουμε ποιάς επακριβώς προέλευσης και σύνθεσης πληθυσμούς αντιπροσωπεύουν οι γενικευμένοι αυτοί εθνοτικοί όροι (ακόμα και το «Έλληνες», βεβαίως, ενίοτε), δεδομένων των επιμέρους διαφοροποιήσεων στο εσωτερικό κάθε τέτοιας ετεροπροσδιοριζόμενης στην προφορικότητα (όσο και στις γραπτές πηγές) πληθυσμιακής και πολιτισμικής ομάδας. Επίσης δεν μπορούμε να πούμε ομογενοποιημένα «χριστιανοί» ή «μουσουλμάνοι» για μακρές χρονικές περιόδους και εκτός συγκεκριμένου ιστορικού πλαισίου, δεδομένου ότι υπάρχουν έντονες διαφοροποιήσεις και αντιπαλότητες και στο εσωτερικό κάθε θρησκευτικής ομάδας, καθώς και συγκρητισμοί ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες (για τις σύνθετες ιστορικές και ανθρωπολογικές όψεις του όρου συγκρητισμός σε διαπολιτισμικό επίπεδο βλ. Ch. Stewart και R. Shaw, *Syncretism/Anti-syncretism...*, όπ.).

14. Βλ. και Δ. Κ. Ψυχογιός, *Προίκες, φόροι, σταφίδα και ψωμί...*, όπ.: Μ. Τερζοπούλου και Ε. Ψυχογιού, «Ρόλοι φύλων και σχέσεις συγγένειας μέσα απ' τα γαμήλια τραγούδια», *Revue des Etudes Neo-Helleniques* II/1-2, σ. 89-124· οι ίδιες, «"Άσματα" και τραγούδια...», όπ.: Ελένη Ψυχογιού, «Εξέκινήσεις και πάεις για να φύγεις...: Ο θάνατος ως διάβαση σ' ένα γορτυνιακό μοιρολόι», *Εθνογραφικά* 11 (1998), σ. 77-109· πβ. και Ελ. Π. Αλεξάκης, *Τα γένη και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης*, Αθήνα 1980· ο ίδιος, «Αναζητώντας τις οικογενειακές δομές στη νεότερη Ελλάδα. Η περίπτωση της πολυτμηρικής οικογένειας», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών* 29-30 (1999-2003), σ. 35-60.

προέλευσης και την ποιότητα του γλωσσικού υλικού της συγκεκριμένης συλλογής στον συγκεκριμένο χρόνο αναδεικνύεται το ανθρωπινό μωσαϊκό, απ' όπου πέραν του ντόπιου στοιχείου απέσπασε τις αποστελλόμενες πληροφορίες ο σχολάρχης: Γορτύνιοι, Καλαβρυτινοί, Επτανήσιοι, Ακαρνάνες. Πρόκειται για γειτονικούς πληθυσμούς, που μετά την αποχώρηση των Τούρκων –αλλά και λόγω της σταφίδας– εισέρρευσαν από στεριά και θάλασσα ωςάν «κατακτητές της Δύσης» στον πλούσιο ηλειακό κάμπο και συν τω χρόνω εγκαταστάθηκαν μόνιμα¹⁵.

Η αποστολή του εν λόγω λαογραφικού και γλωσσικού υλικού έχει τη μορφή πολύμηνης προσωπικής αλληλογραφίας μεταξύ του Ν. Γ. Πολίτη και του σχολάρχη, αφού, όπως προκύπτει από τα γραφόμενα, υπήρχε και προγενέστερη σχέση μεταξύ των δύο ανδρών, υπηρεσιακή αλλά και κοινωνική. Στην «Υψηλ Πολίτου» (Κ.Ε.Ε.Λ., χφα αρ. 431-440) υπάρχουν μόνον οι τέσσερις επιστολές του σχολάρχη, που γράφτηκαν κατά το διάστημα από τον Ιανουάριο έως τον Ιούνιο του 1888 (το σύνολο των επιστολών, σε πιστή αντιγραφή από το πρωτότυπο, παρατίθεται στο Επίμετρο Α'). Οι επιστολές του σχολάρχη αποστέλλονται περίπου ανά δυο μήνες, ενώ, όπως προκύπτει έμμεσα, μεσολαβούν άμεσες απαντήσεις του Ν. Γ. Πολίτη. Το περιεχόμενο των συγκεκριμένων επιστολών αποτελεί ένα αντιφατικό κράμα προφορικότητας και λογισματισμού, κάτι που χαρακτηρίζει κατά κανόνα όλες τις συλλογές της εποχής, αλλά και την ιστορία της Λαογραφίας γενικότερα. Δηλαδή έχουμε από τη μια την απεγάδιαστη καθαρεύουσα του σχολάρχη, όταν απευθύνεται στον υπηρεσιακό του προϊστάμενο, τον Ν. Γ. Πολίτη, και στα σχόλια επί του υλικού, και από την άλλη τα τραγούδια, τις παραδόσεις, το γλωσσικό υλικό της ντοπιολαλιάς, καθώς μεταγράφονται *εκ των χειλέων του λαού*, να συνθέτουν ομού κατά ένα τρόπο αναπαραστατικό, επί χάρτου, το ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής και των απαρχών της Λαογραφίας¹⁶. Είναι

15. Είναι χαρακτηριστική η μυθιστορηματική διαπραγμάτευση της αντίφασης ανάμεσα στην τρυφιλότητα, την οκνηρία και τη νοσηρότητα, που συντελούσε να έχουν ο πλούσιος πλιν εν πολλοίς βαλτώδης κάμπος οι πεδινόι Ηλείοι, και στην εξυπνάδα, την εργατικότητα και την εφευρετικότητα των ορεινών, που κατέβαιναν να τον οικήσουν μετεπαναστατικά, από τον Ανδρέα Καρκαβίτσα (βλ. «Η Λυγερή», *Τα Άπαντα*, έκδ. Χρήστος Γιοβάνης, Αθήναι 1974, τόμος Β', σ. 322-339). Για τις μετακινήσεις, μεταναστεύσεις, πληθυσμιακές και δημογραφικές διακυμάνσεις στη ΒΔ Πελοπόννησο στο ιστορικό και παραγωγικό πλαίσιο του β' μισού του 19ου αι., βλ. Δ. Κ. Ψυχογιός, «Συμβολή στη μελέτη ...», *όπ.*: ο ίδιος, *Προίκες, φόροι ..., όπ.*: ο ίδιος, *Το ζήτημα των εθνικών γαιών*, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1994· Ε. Ψυχογιού, *Λεχαινά..., όπ.*: Θ. Καλαφάτης, *Αγροτική πίστη..., όπ.*, τ. Α', σ. 113-204.

16. Βλ. και Α. Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια..., όπ.*, σ. 74-89, 144-148.

πάντως αξιοσημείωτο, ως προς και το ήθος του Ν. Γ. Πολίτη και την ποιότητα της επικοινωνίας με τους πληροφοροπότες του, ότι η τυπική καθαρεύουσα του σχολάρχη της πρώτης επιστολής συν τω χρόνω απλουστεύεται στις επόμενες επιστολές, πράγμα που πρέπει να οφείλεται στον τρόπο που του απαντούσε ο Ν. Γ. Πολίτης. Αυτή η παρατήρηση ενισχύεται και από τις προσφωνήσεις του σχολάρχη: από το *Σεβαστέ μοι κύριε* της 1ης επιστολής καταλήγει στο *Αξιότιμε φίλε* στην 4η (βλ. Επίμετρο Α'). Δεν πρέπει να είναι άσχετο με τα προηγούμενα και το γεγονός ότι η αποστολή των πληροφοριών από τον σχολάρχη γίνεται κατά ένα τρόπο και ανταλλακτικά, αφού επιδιώκει με την ευκαιρία να αποσπάσει την υπηρεσιακή συνδρομή του προϊστάμενού του Ν. Γ. Πολίτη, πάντως όχι για προσωπικό του όφελος, αλλά για ζητήματα που αφορούν την καλή λειτουργία του σχολείου των Λεχαινών (διορισμός δασκάλου, μισθοδοσία)¹⁷.

Η λαογραφική καταγραφή του συγκεκριμένου υλικού της προφορικότητας παρουσιάζει αξιοπαρατήρητη ποιότητα. Αν κρίνουμε και από το σύνολο των συλλογών της «Υλης Πολίτου» στο Κ.Ε.Ε.Α., η ιδιαίτερη αυτή ποιότητα οφείλεται βεβαίως στις οδηγίες της εγκυκλίου, που ο σχολάρχης ακολουθεί ευσυνείδητα, όπως και στις πρόσθετες οδηγίες και τα αιτούμενα από τις ενδιαμέσες επιστολές-απαντήσεις του –όπως φαίνεται ακαταπόνητου και απλούςτου για συλλογή υλικού– Ν. Γ. Πολίτη. Παρατηρούμε, ωστόσο, την επαγγελματική ευσυνειδησία όσο και την επιστημονική μεθοδικότητα του σχολάρχη Λεχαινών, που αποστέλλει το υλικό σχολιασμένο, συνοδευόμενο και με ερμηνευτικά, πραγματολογικά και ιστορικά στοιχεία. Ενίοτε το εντάσσει στο τοπικό κοινωνικό και εθιμικό του πλαίσιο, τεκμηριώνοντάς το συχνά και με βιβλιογραφικές αναφορές, πρακτική που ενισχύει την αξιοπιστία των πλούσιων πληροφοριών του.

Ένα άλλο σημείο, που έχει ενδιαφέρον στις επιστολές αυτές ως προς την πολυσυζητημένη εθνοκεντρική σκοπιμότητα της συλλογής του λαογραφικού υλικού και τον τρόπο που αυτή κατευθύνθηκε από τον Πολίτη, είναι η άμεση σύνδεση από τον γράφοντα σχολάρχη μερικών από τις αποστέλλόμενες λαογραφικές πληροφορίες με στοιχεία της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας και

17. Σε χειρόγραφο ετήσιο πίνακα εξόδων του Δήμου Μυρτουντίων κατά το έτος 1892 σημειώνονται δαπάνες «διά συνδρομήν Σχολάρχου και Ελληνοδιδασκάλων Λεχαινών και πληρωμήν του ενοικίου της κατοικίας των», σύνολο 720 δραχμές. Επειδή η πληροφορία αφορά δημοτική εκπαιδευτική δαπάνη τέσσερα μόλις χρόνια μετά τις εν λόγω επιστολές του Χ. Παπαδημητράκοπουλου, δεν αποκλείεται να αφορούν και τον συγκεκριμένο σχολάρχη (βλ. Ε. Ψυχογιού, *Λεχαινά....*, ό.π., σ. 57).

γραμματείας. Δεν καθίσταται σαφές αν η σύνδεση αυτή οφείλεται σε επί τούτου προηγηθείσες συγκεκριμένες σχετικές οδηγίες του αποδέκτη των επιστολών (η εγκύκλιός του πάντως διέπεται από αυτό το πνεύμα) ή στην πρωτοβουλία του επιστολογράφου - συλλογέα. Πρέπει, ωστόσο, να σημειώσουμε ότι ο σχολάρχης Χ. Παπαδημητρακόπουλος ούτως ή άλλως διαβιώνει και δρα μέσα σε προς τούτο πρόσφορο γενικότερο ιδεολογικό και κοινωνικό/ιστορικό περιβάλλον, ενώ είναι φορέας επαγγέλματος που προϋποθέτει εκπαίδευση, η οποία πρέπει να είχε επηρεάσει το πνεύμα του προς την κατεύθυνση «της εθνικής συνέχειας» εκείνα τα χρόνια¹⁸.

Στην αποστελλόμενη γλωσσική και λαογραφική «ύλη» το μεγαλύτερο μέρος καταλαμβάνουν τα κείμενα των τραγουδιών στο πλαίσιο και των υποδείξεων της εγκυκλίου για τη συλλογή των «μνημείων» του λόγου. Πρόκειται για μια ομάδα αρχαϊκών «ασμάτων» με διηγηματικό, ευχетικό και επαινετικό περιεχόμενο, τα οποία ο συλλογέας γράφει πως ψάλλονται στο πλαίσιο του «Μάν», ενός ανοιξιάτικου αγερμού, που τελείται στην παγανιστική γιορτή της Πρωτομαγιάς, γνωστού μας βεβαίως και από άλλες περιοχές, τότε και σήμερα¹⁹. Ο συλλογέας σημειώνει πως μεταφέρει στο χαρτί τα τραγούδια «ακριβώς ως τα ηκούσα εκ γέροντός τινος ογδοοικοντούτου», ο οποίος και συμμετείχε στην ομάδα των ανδρών που το επιτελούσαν τότε, κατά τη μαρτυρία του, στο πλαίσιο του εν λόγω μαγιάτικου αγερμού κατ' έτος την Πρωτομαγιά, περιηγούμενοι τα σπίτια των Λεχαινών αλλά και των γύρω χωριών. Φαίνεται μάλιστα από τα γραφόμενα ότι ο σχολάρχης απέσπασε τα τραγούδια σε περισσότερες της μιας συνεντεύξεις και κατά τη διάρκεια συμποσιασμών με τον γέροντα πληροφορητή (βλ. Επίμετρο Α', Επιστολή 4η, σημείωση στο «άσμα για τον αγωγιάτη»). Γίνεται δηλαδή έμμεσα φανερό πως ο σχολάρχης επεδίωξε, κερνώντας τον γέροντα («υποπίνων αίθοπα» μαζί του, ανταλλακτικά και με τις πληροφορίες που πήρε), να δημιουργήσει κλίμα οικειότητας με τον πληροφορητή του. Κατάφερε δε να τον φέρνει σε ψυχική ευφορία κατάλληλη, ώστε να μπορεί ν' αποδώσει το τραγούδι του Μαγίου «παράκαιρα», δηλαδή επί τούτου για την καταγραφή, εκτός της δέουσας επιτέλεσής του. Πράγμα που φαίνεται πως δεν ήταν και τόσο εύκολο, αν κρίνουμε από τη φράση του σχολάρχη ότι απέσπασε το τραγούδι «μετά πολλά βάσανα», όπως πληροφορεί

18. Βλ. παραπάνω, την υποσημείωση αρ. 2 και ιδιαίτερα στο Δ. Κυρτάτας, *Κατακτώντας την αρχαιότητα ...*, ό.π., σ. 91-131, κυρίως σ. 114-117.

19. Βλ. ενδεικτικά Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικά εορταί και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήνα 1957, σ. 185-197· Δ. Λουκάτος, *Πασχαλινά και της άνοιξης*, εκδ. Φιλιππόπου, Αθήνα 1980, σ. 142-149.

-ίσως και προς επίδειξη φιλοπονίας και πιθανόν επαγγελματικό όφελος- τον υπηρεσιακό του προϊστάμενο Ν. Γ. Πολίτη. Μάλιστα υποδηλώνεται στα γραφόμενα ότι στο δημιουργούμενο μέσω του κρασιού κλίμα ευφορίας, η κατάσταση ξέφευγε ενίοτε από τον έλεγχο του σχολάρχη, ο γέροντας μάλλον μεθούσε, με αποτέλεσμα να «επιλανθάνεται» των ζητούμενων τραγουδιών (βλ. Επίμετρο Α', Επιστολή 3η, σημείωση μετά το «άσμα διά νιόγαμβρον»). Αξιοσημείωτη είναι επίσης η προθυμία του σχολάρχη να υποβληθεί σε κόπο και έξοδα, προκειμένου να μεταβεί επιτόπου στο χωριό Παλιόπολη, για να αντλήσει και επιτόπια στοιχεία για μια παράδοση που αφορά τον συγκεκριμένο τόπο.

Αν κρίνουμε από το σύνολο του πρώιμου αυτού υλικού της «Υλης Πολίτου» στο αρχείο του Κ.Ε.Ε.Λ.-αλλά και από τις μεταγενέστερες λαογραφικές συλλογές γενικότερα-, δεν είναι και ό,τι συνηθέστερο η συλλογή τραγουδιών ομαδοποιημένων σε ενιαίο σύνολο και μάλιστα στο πλαίσιο κάποιας συγκεκριμένης τελετουργικής περίπτωσης. Συνήθως τα τραγούδια συλλέγονται, αποστέλλονται και δημοσιεύονται από τους καταγραφείς τους ως αυτόνομα, ανεξάρτητα «κομμάτια», μια πρακτική που ακολουθείται εξαλλού και στις μέρες μας, ακόμα και από έμπειρους μελετητές²⁰. Είναι λοιπόν, νομίζω, ιδιαίτερα σημαντική η αποστολή του υλικού των τραγουδιών με τέτοιον τρόπο από τον Χ. Παπαδημητράκοπουλο. Αυτή η ενιαία καταγραφή μπορεί ν' αποτελέσει στη συγκεκριμένη περίπτωση πρωτοβουλία του αποστολέα ή και να τον οδήγησε σε αυτήν ο πληροφορητής του. Γιατί γίνεται φανερό έμμεσα από τη μαρτυρία του καταγραφέα ότι ο γέροντας είναι που θεωρεί τα τραγούδια ενιαίο σύνολο, δηλαδή ως ένα, «το» τραγούδι του Μαγιού. Ενδιαφέρον ως προς τον τρόπο παρατήρησης και καταγραφής του λαογραφικού υλικού παρουσιάζει επίσης το ότι ο καταγραφέας - σχολάρχης αρκείται μόνον στις έμμεσες πληροφορίες του γέροντα, χωρίς να αναφέρεται στη ζωντανή επιτέλεση του καταγραφόμενου έθιμου, σαν να μην τον αφορούσε κάτι τέτοιο, παρόλο που η τελευταία επιστολή του που έχουμε στα χέρια μας έχει σταλεί στις 7 Ιουνίου, δηλαδή μετά από την περίπτωση -την Πρωτομαγιά-, που το έθιμο του «Μάν» τελούνταν ακόμα (όπως πληροφορεί τον Ν. Γ. Πολίτη στην 1η επιστολή), οπότε θα μπορούσε να το είχε παρακολουθήσει και ο ίδιος, ώστε ν' αποτυπώσει ζωντανά όλη τη διαδικασία της επιτέλεσης²¹.

20. Βλ. και Μ. Τερζοπούλου και Ε. Ψυχογιού, «“Άσματα” και τραγούδια...», ό.π.

21. Έτσι εδώ έχουμε να κάνουμε επί της ουσίας με έμμεσο «κείμενο» και όχι με περιγραφή ζωντανής επιτέλεσης. Για τη διαδικασία της ζωντανής επιτέλεσης των δρώμενων και την ανθρωπολογική προσέγγισή της, βλ. Victor Turner, *Dramas, Fields, Metaphors. Symbolic Action in Human Society*, Cornell University Press, Ιθάκα και Λονδίνο 1974· ο ίδιος, *The Anthropology of Performance*, PAJ Publications, Νέα Υόρκη 1988.

Σχετικό με τον μύθο του αγερμού του «Μάν» προέκυψε από τη δομική και συγκριτική μελέτη του εν λόγω λαογραφικού υλικού το κείμενο που συμπεριλαμβάνει ο Χ. Παπαδημητρακόπουλος στο λαογραφικό υλικό της 3ης επιστολής προς τον Ν. Γ. Πολίτη. Αφορά μια τοπική ιστορική παράδοση, «τον μύthon» –όπως τον ορίζει ο συλλογέας Παπαδημητρακόπουλος– του «Ανήλιαστου». Αφορά ένα βασιλόπουλο, που πηγαινοερχόταν υπογείως από ανατολών προς δυσμάς και τανάπαλιν με σημείο εκκίνησης την Παλιόπολη (Αρχαία Ήλιδα) κατευθυνόμενος παλινδρομικά προς το κάστρο Χλεμούτσι, προκειμένου να σμίξει ερωτικά με την επίσης «Ανήλιαστη» αγαπημένη του, μέχρι που τον είδε το απαγορευμένο γι' αυτόν φως του Ήλιου και μαρμάρωσε (βλ. Επίμετρο Α', επιστολή 3η)²². Φαίνεται μάλιστα ότι η συγκεκριμένη παράδοση προσείλκυσε ιδιαίτερα την προσοχή του Ν. Γ. Πολίτη. Περίπου τον συντάραξε, αν κρίνουμε από τα διαμειβόμενα –όπως διαφαίνονται έμμεσα στις απαντητικές επιστολές του σχολάρχη– σχετικά με αυτό τον μύθο αλλά και την ερευνητική ανυπομονησία του Ν. Γ. Πολίτη να λάβει όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες σχετικά, ακόμα και να μεταβεί επιτόπου για σχετική «εθνογραφική» αυτοψία²³.

Από τον τρόπο, που καταγράφεται το υλικό στην τελευταία επιστολή, διαφαίνεται ότι οι επιστολές της «Υλης Πολίτη» που έχουμε στη διάθεσή μας αφορούν το σύνολο του υλικού που έστειλε ο Χ. Παπαδημητρακόπουλος, εν αναμονή ίσως και της πιθανής μετάβασης του Ν. Γ. Πολίτη στα Λεχαινά, όπου τον προσκαλεί ο ίδιος, προκειμένου, όπως είδαμε παραπάνω, να μελετήσει και επιτόπια την ιστορία του «Ανήλιαστου». Το αναφέρω, αν και δεν γνωρίζω αν η επίσκεψη αυτή πραγματοποιήθηκε, γιατί αποτελεί και ένδειξη ως προς την πιθανότητα πραγματοποίησης επιτόπιας έρευνας από τον Ν. Γ. Πολίτη, ο οποίος, ως γνωστόν, θεωρείται γενικά ως κατεξοχήν εκπρό-

22. Βλ. Νικόλαος Γ. Πολίτης, *Παραδόσεις. Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού*, Γράμματα, Αθήνα 1994, τόμ. Α', σ. 39, τόμ. Β', σ. 57-58· Ε. Ψυχογιού, *Λεχαινά..., ό.π.*

23. Πβ. συγκριτικά την ίδια παράδοση, όπως μου τη διηγήθηκε αυθόρμητα επιτόπια, δηλαδή στο χωριό Παλιόπολη (Αρχαία Ήλιδα) μια νέα γυναίκα, έναν αιώνα σχεδόν αργότερα (βλ. Κ.Ε.Ε.Λ., χφρ αρ. 3889, Ήλις (Παλιόπολη), Αυγείο (Μπουχιώτι), Σιμόπουλο Ηλείας, επιτόπια έρευνα-καταγραφή Ελένης Ψυχογιού, 1976): «...Εδώ στον Αγιάννη [αρχαία ακρόπολη] είναι μια τρούπα. Εκεί έμπαινε ο βασιλιάς ο Ανήλιαστος με το αμάξι του και είχε δρόμο και πάαινε μέσα στη γης και πήγαινε στο Κάστρο [Χλεμούτσι]. Αυτός έπαιρνε μαζί του και ένα κόκορα και μόλις ελάληγε ο κόκορας, έφευγε από 'κει και γύριζε πίσω, γιατί άμα τον έβλεπε ο ήλιος θα πέθαινε. Νια φορά ένας του πήρε τον κόκορα και του 'βαλε νια κότα. Περίμενε ο Ανήλιαστος να λαλήσει ο κόκορας, περίμενε, μέχρι που τότε χτύπησε ο ήλιος και πέθανε έδεκει...».

σωπος της «από την πολυθρόνα του γραφείου» σχολής της εποχής εκείνης²⁴.

Είναι, νομίζω, σημαντική η εικόνα που μπορούμε να σχηματίσουμε από τα παραπάνω άμεσα και έμμεσα δεδομένα, που προκύπτουν από την αλληλογραφία του σχολάρχη Λεχαινών με τον Ν. Γ. Πολίτη κατά το έτος 1888 και με αφετηρία την εν λόγω εγκύκλιο. Πολύτιμη για τις απαρχές της ιστορίας της Λαογραφίας και εν γένει της Εθνογραφίας στην Ελλάδα, εάν μάλιστα τα θέσουμε στο σύγχρονό τους τοπικό και εθνικό πολιτισμικό πλαίσιο, ειδικότερα δε στο επιστημολογικό²⁵.

Ο Ν. Γ. Πολίτης –και η Λαογραφία– επηρέασαν ως γνωστόν καθοριστικά και την ηθογραφία όσο και την εν γένει λογοτεχνική παραγωγή της εποχής του αλλά και μετέπειτα. Έτσι έχουμε την τύχη να διαθέτουμε πληροφορίες για το τοπικό έθιμο του «Μάν» και από άλλον συλλογέα, Λεχαινίτη αυτή τη φορά (αφού ο σχολάρχης ανήκε μάλλον στον μετακινούμενο πληθυσμό των κρατικών υπαλλήλων, αν κρίνουμε και από τα δημοτολόγια του δήμου Λεχαινών²⁶). Αναφέρομαι στον λογοτεχνικό συγγραφέα Ανδρέα Καρκαβίτσα, στο έργο του οποίου αναδεικνύεται μεταξύ άλλων και ο πολιτισμός των Λεχαινών και της Β.Δ. Πελοποννήσου εν γένει κατά την ίδια αυτή και συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, που καταγράφεται ο αγερός του Μάν και από τον σχολάρχη Λεχαινών, δηλαδή τα τέλη του 19ου αιώνα²⁷.

24. Για το θέμα, ως προς τον Ν. Γ. Πολίτη συγκεκριμένα, βλ. και Ε. Ψυχογιού, «Μαγεία...», *ό.π.*, σ. 119.

25. Βλ. και Ε. Παπαταξιάρχης, «Εθνογραφία και αυτογνωσία...», *ό.π.*

26. Ευχαριστώ τον ληξιαρχό του Δήμου Λεχαινών –και φίλο– Άγγελο Αγγελόπουλο για τη σχετική έρευνα στα δημοτολόγια του 19ου αιώνα. Δεν γνωρίζω τον ακριβή τόπο καταγωγής του σχολάρχη, ωστόσο προκύπτει έμμεσα ότι ο Χ. Παπαδημητρακόπουλος είχε κάποιες συγγενικές σχέσεις στα Λεχαινά, δεδομένης και της διασποράς συγγενικών κλάδων Γορτύνιων και Καλαβρυτινών σε πολλούς οικισμούς της Ηλείας. Έτσι ο σύγχρονος μας, γνωστός συγγραφέας Ηλίας Χ. Παπαδημητρακόπουλος, λόγω ονόματος αλλά και της καταγωγής του από τον Πύργο, θα μπορούσε να είναι εγγονός του εν λόγω σχολάρχη, αλλά, όπως εξακρίβωσα από τον ίδιο τον συγγραφέα, απ'όσο γνωρίζει, δεν τους συνδέει κάποια συγγένεια, χωρίς και να το αποκλείει εντελώς· βλ. και παραπάνω, υποσημ. αρ. 17.

27. Το έργο του Καρκαβίτσα βεβαίως δεν ανήκει ακριβώς στην ηθογραφία, καθώς στηρίζεται σε/και προσεγγίζει αναλυτικά πλείστα όσα λαογραφικά, οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα. Βλ. Μαρίτα Παπαρούση, «Φύση και πολιτισμός: μοντέλα και πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς στην ηθογραφία του 19ου αιώνα», *Εθνολογία* 5 (1998), σ. 69-101· Νίκη Σιδερίδου-Θωμοπούλου, *Ο Αντρέας Καρκαβίτσας και η εποχή του*, Αθήνα 1959· της ίδιας, *Αντρέας Καρκαβίτσας*, Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1973· Αθανάσιος Κ. Βακαλόπουλος, *Ανδρέας και Κώστας Καρκαβίτσας και τα Λεχαινά*, Αθήνα 1984· Επαμ. Μπαλούμης, *Η λειτουργία του λαογραφικού στοιχείου στο έργο του Καρκαβίτσα*, Εκπαιδευτήρια Κωστέας - Γείτονας, Αθήνα 1984· Ηλίας Χ. Παπαδη-

Λόγω της συγχρονικότητας των δύο αυτών καταγραφών μπορούμε μέσω του Καρκαβίτσα να έχουμε –κατά ένα τρόπο– έμμεσα το γενικότερο κοινωνικό και εθιμικό πλαίσιο, εντός του οποίου λάβαινε χώρα ο εν λόγω αγερμός, και να συμπληρώσουμε τα κενά που αφήνουν οι επιστολές του σχολάρχη, αφού το έργο του Λεχαινίτη συγγραφέα αναδεικνύει μυθιστορηματικά την κοινωνική και συμβολική διάσταση των τοπικών πολιτισμικών φαινομένων που αποδίδει²⁸. Ο Α. Καρκαβίτσας φαίνεται ότι είχε κάνει χρήση και της εν λόγω εγκυκλίου του Ν. Γ. Πολίτη, με τον οποίο είχε προσωπική σχέση, όπως προκύπτει και από το υλικό που δημοσιεύει ο τελευταίος στις *Παραδόσεις* του²⁹. Στο Αρχείο μάλιστα του Κ.Ε.Ε.Λ. εναπόκειται και ένα πρωτογενές τεκμήριο της γνωστής σχέσης του Α. Καρκαβίτσα με τον Ν. Γ. Πολίτη –όσο και με την εγκύκλιο. Πρόκειται για συλλογή ασχολίαστων μοιρολογιών από την Ακαρνανία, που είχε φαίνεται αποστείλει στον Ν. Γ. Πολίτη, ο οποίος την αρχειοθέτησε στις συλλογές του Λαογραφικού Αρχείου που ίδρυσε, όπως εξάλλου και όλο το υλικό που συγκεντρώθηκε από την αποστολή της εγκυκλίου του 1887 και εξής. Αν και η συλλογή δεν φέρει υπογραφή, προκύπτει από τα στοιχεία της αρχειοθέτησης στο Κ.Ε.Ε.Λ., όσο και συγκριτικά με άλλα δημοσιευμένα δείγματα γραφής του Α. Καρκαβίτσα, ότι πρόκειται για χειρόγραφο του ίδιου του συγγραφέα³⁰.

Ο Α. Καρκαβίτσας λοιπόν δεν παρέλειψε να «συλλέξει» λαογραφικά το λεχαινίτικο έθιμο «του Μάν», που παραδίνει και ο σχολάρχης, το οποίο και δημοσιεύεται στα Άπαντά του. Μια σύγκριση των δύο αυτών καταγραφών, του σχολάρχη και του συγγραφέα, αποδίδει ενδιαφέρουσες και εντυπωσιακές ομοιότητες στα τραγούδια, που τεκμηριώνουν αμφίδρομα και την πιστότητα των πληροφοριών αυτών, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύει τη σημασία που είχε τοπικά η τέλεση του αγερμού, αφού μέσα στο συμφραζόμενο της ιστορικής

μπτρακόπουλος, *Ανδρέας Καρκαβίτσας. Αναφορές στη ζωή και το έργο του*, Σαββάλας, Αθήνα 2004.

28. Για έργα ή αποσπάσματα έργων του Α. Κ. που αναφέρονται στα Λεχαινά, βλ. Ανδρέας Καρκαβίτσας, *Ανθολόγιο Λεχαινών*, ανθολόγηση-χρονολόγιο Διονύσης Κράγκαρης, Δήμος Λεχαινών, Λεχαινά 2006.

29. Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, *Παραδόσεις*, ό.π., τ. Α', σ. 107-108 και τ. Β', σ. 133.

30. Βλ. Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, *Υλη Πολίτου*, χφα αρ. 747-762 (Αιτωλοακαρνανία, συλλογή [Α. Καρκαβίτσας, 1899])· η συλλογή είναι άγνωστη στους εκδότες των έργων του τελευταίου ως τώρα, απ' όσο είμαι σε θέση να γνωρίζω. Δείγμα γραφής του συγγραφέα, βλ. και στο Ανδρέας Καρκαβίτσας, *Ποιήσεις*, προλεγόμενα Ανδρέας Χρ. Ριζόπουλος, επιμέλεια - επιλεγόμενα Ηλίας Χ. Παπαδημητρακόπουλος, Πατάκης, Αθήνα 1999· βλ. επίσης Η. Χ. Παπαδημητρακόπουλος, *Ανδρέας Καρκαβίτσας...*, ό.π., σ. 24.

εγκυκλίου καταγράφηκε επιλεκτικά ως αντιπροσωπευτικό έθιμο του τόπου και από τους δύο –πιθανόν και γνωστούς μεταξύ τους– καταγραφείς (βλ. το σχετικό κείμενο στο Επίμετρο Β').

Η μελέτη των πληροφοριών του σχολάρχη Λεχαινών και ιδιαίτερα του πρωτομαγιάτικου δρώμενου του «Μάν» –καθώς μας παραδίνεται ταυτόχρονα και από τον Λεχαινίτη Ανδρέα Καρκαβίτσα– προσφέρεται για μια συγκριτική θρησκευοϊστορική, λαογραφική και δομική προσέγγιση σε σχέση και με το λοιπό αφηγηματικό υλικό της συλλογής (παραδόσεις) όσο και με ανάλογες πολιτισμικές πρακτικές, που παρατηρούμε να επιτελούνται και στις μέρες μας στη Δυτική Ελλάδα, αλλά και στον ίδιο αυτό τόπο, τα Λεχαινά³¹. Η ενασχόληση με τα δεδομένα των εν λόγω καταγραφών αποδείχθηκε για μένα –και αυτοαναφορικά, λόγω εντοπιότητας– εξαιρετικά καρποφόρα ερευνητικά. Οι πλούσιοι καρποί της έρευνας πάνω στο περιεχόμενο των επιστολών και το δημοσίευμα του Α. Καρκαβίτσα αναδεικνύουν την ανθρωπολογική και ιστορική αξία αυτών των «λαογραφικών» καταγραφών και είναι, πιστεύω, σημαντικοί για τις συμβολικές αναπαραστάσεις όσο και το κοινωνικό, παραγωγικό και θρησκευτικό πλαίσιο, στο οποίο εγγράφονται τοπικά, στη διαχρονία. Ωστόσο, η πραγματεύση των πολυσύνθετων αυτών πολιτισμικών δεδομένων προέκυψε ιδιαίτερα εκτενής, σε σημείο που καθίσταται απαγορευτικό το να συμπεριληφθεί στο πλαίσιο τούτης της δημοσίευσης, που δεν έχει εξάλλου αυτό τον στόχο. Επιφυλάσσομαι για τη δημοσίευσή της σε αποτελέσει ίσως κείμενο –μαζί με οπτικό υλικό– ή στο πλαίσιο της έκδοσης της έρευνάς μου σχετικά με το πολιτισμικό φαινόμενο «Ελένη», όψεις του οποίου υποστηρίζω (όπως προέκυψε, πιστεύω, από την ανάλυση του υλικού) ότι αποτελούν ο «Μάνς» και ο «Ανήλιαστος»³².

31. Βλ. Ντ. Ψυχογιός, «Οι Γιανίτσαροι», *Ηλειάκα*, τεύχ. Α' (1951), σ. 5-8, Β' (1951), σ. 21-23, Γ' (1951), σ. 41-44· Μάγδα Ζωγράφου, «Ευετηρικά λαϊκά χορευτικά δρώμενα: μια πρώτη ανάγνωση», στο *Λαϊκά Δρώμενα. Παλιές μορφές και σύγχρονες εκφράσεις, Πρακτικά Α' Συνεδρίου (Κομοτηνή, 25-27 Νοεμβρίου 1994)*, Υπουργείο Πολιτισμού - Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Αθήνα 1996, σ. 121-130· Irene Loutzaki, "Dance Expeditions in Greece as symbolic inversion: The Yennicheri, a carnival custom of Folk Pageantry", ανακοίνωση στο Συνέδριο με θέμα *A Turkish-Greek Dialogue: Setting Problem areas and searching for solutions* (Bogazici University, 26-27 Μαΐου 2003, Rectorate Conference Hall), Κωνσταντινούπολη, Τουρκία (υπό έκδοση)· πβ. και Ελένη Ψυχογιού, «Η πόλη θυμάται αγρυπνώντας. Εαρινά δρώμενα στη Βόνιτσα: λατρευτικές πρακτικές και συλλογική μνήμη», στο Μπάδα Κωνσταντίνα (επιμέλεια), *Η μνήμη του επαρχιακού αστικού τόπου και τοπίου: το Αγρίνιο μέχρι τη δεκαετία του '60*, (Πρακτικά Ημερίδας, 23 Σεπτεμβρίου 2000), Παν/μιο Ιωαννίνων - Μεταίχμιο - Δήμος Αγρινίου, Αγρίνιο, σ. 77-115.

32. Πρβ. Ελένη Ψυχογιού, «*Μαυρηγή*» και *Ελένη. Τελετουργίες θανάτου και αναγέννησης*, Δημοσιεύματα Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, αρ. 24, Αθήνα 2008.

Εδώ περιορίζομαι να επισημάνω συμπερασματικά, με βάση και τη μελέτη των λαογραφικών δεδομένων της συλλογής του σχολάρχη στη συγκυρία της καταγραφής της τόσο συγχρονικά όσο και διαχρονικά, το εξής: ο οξυδερκής και χαλκέντερος ιδρυτής της ελληνικής Λαογραφίας στα Λεχαινά –όπως και σε πάμπολλες άλλες περιπτώσεις– με την εγκύκλιό του «χτύπησε», όπως και επεδίωκε, «φλέβα», απ' όπου αναβλύζει ένα πολυσύνθετο και πολυσήμαντο πλήθος ιστορικών και ανθρωπολογικών δεδομένων και πληροφοριών της προφορικότητας. Από την άλλη, στον συγκεκριμένο τόπο υποδοχής της εγκυκλίου, τα Λεχαινά, η πρώτη αυτή λαογραφική καταγραφή δημιούργησε ένα πολιτισμικό και λαογραφικό προηγούμενο, το οποίο έμελλε ν' αποδίδει μακροχρόνια ποικίλες σχέσεις του τόπου με τον Ν. Γ. Πολίτη, τη Λαογραφία και το Κ.Ε.Ε.Λ., μέσα από γενιές μελετητών, αλλά και τις σχετικές επιχώριες δράσεις.

Το ανεκτίμητης πολιτισμικής και ιστορικής αξίας, αναντικατάστατο λαογραφικό υλικό που συνέλεξαν –και συλλέγουν– οι λαογράφοι τοπικοί συλλογείς, οι επιστήμονες, όσο και οι ερευνητές του Κέντρου Λαογραφίας ανταποκρινόμενοι –ο καθένας με τον τρόπο του και στο πλαίσιό του– στην εγκύκλιο του Ν. Γ. Πολίτη και τις μετέπειτα παραλλαγές της, φυλάσσεται ως κειμήλιό του προφορικού πολιτισμού και θα εξακολουθεί πάντα να μας πληροφορεί για τις ανθρώπινες νοοτροπίες και συμπεριφορές, ανοιχτό σε ποικίλες όσο και κριτικές –πάντα– αναγνώσεις και ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ Α': ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΧΗ ΛΕΧΑΙΝΩΝ

Επιστολή 1n³³

Εν Λεχαινοίς, τη 8 Ιανουαρίου 1888

Σεβαστέ μοι κύριε!

Την από 9 Δεκεμβρίου επιστολήν Υμών εκομισάμην και σήμερον τέλος συλλέξας τινά ως προς τον σκοπόν Υμών κατόρθωσα να Σας γράψω. Ολίγα είναι όσα θα Σας σημειώσω σήμερον ακριβώς ως τα ήκουσα, πλην εάν συντελέσωσι και ταύτα συν άλλοις τισί προς ευόδωσιν του σπουδαίου και επιπόνου έργου, όπερ αναλάβετε, θα είναι, αν όχι πολλά και μεγάλα, τουλάχιστον ικανά. Διότι μάθετε ότι και ο τόπος ένθα ημείς διαμενόμεν δεν είναι εύπορος τόσον ως προς τα τοιαύτα. Έχω δ' ως εκ τούτου δι' ελπίδος ότι θέλω τύχει της δεούσης συγγνώμης, εάν δεν εφάνην μελετηρότερος περί τα τοιαύτα.

Λάβετε λοιπόν το εξής «τραγουδι του Μαγίου», όπερ μετά πολλά βάσανα κατόρθωσα ν' αποσπασώ των χειλέων γεροντός τινος εκ των ενταύθα, όστις και κατ' έτος άδει τούτο μετ' άλλων θηπλίκων κατά την 1ην Μαΐου.

Ο βάρσαμος κ' αμάραντος και το τριανταφυλλάκι, / τα τρία εμαλλώνανε το ποιο μυρίζει κάλλιο. / Πετάχτη το τριαντάφυλλο το μοσχομυρωδάτο: / -Φευγάτε σεις, βρωμόχορτα και παλιοτσιτσιμπίδια [χόρτα παρεμφερή προς τα μάραθα], / εγώ 'μαι το τριαντάφυλλο το μοσχομυρωδάτο. / Ουλόν τον χρόνο κρύβουμαι στις μάνας μου τον κόρφο, / το Μάη το μήνα φαίνουμαι σε κοριτσιού κεφάλι, / σε μια ψηλή, σε μια λιχνή, σε μια γαϊτανοφρύδα, / που 'χει τα μάτια σαν ελιές, τα φρύδια σα γαϊτάνι. / Έχει της χήνας το λαιμό, της πέρδικας τα μάτια, / έχει τ' αχείλι κόκκινο με το βερζι³⁴ βαμμένο. / Έσκυφα και το φίλησα και 'βαψε το δικό μου. / Τρία μαντύλια σφούγγισα και 'βάψαν και τα τρία, / σε τρία ποτάμια τα 'πλυνα, έβαψαν και τα τρία. / Βρίσκω μια κόρη κι έπλενε [δηλαδή στα

33. Στο αρχείο της «Υλης Πολίτου» η πρώτη επιστολή έχει κατά λάθος τοποθετηθεί ως δεύτερη (αρ. 431α) –όπως προκύπτει από τις ημερομηνίες– από την επόμενη, που είναι τοποθετημένη ως πρώτη (αρ. 431) στη συλλογή, από τον ταξινόμο στο τότε Λ.Α. Οι υπόλοιπες ακολουθούν σωστά. Τοποθετώ λοιπόν εδώ τις δύο αυτές επιστολές κατά χρονική αλληλουχία και όχι με τη σειρά που απέκινται στην «Υλη Πολίτου».

34. Ερμηνεία του συλλογέα - καταγραφέα σε υποσημείωση: = είδος χόρτου ερυθρού τας ρίζας, όπερ κοινώς λέγεται «ριζάρι».

ποτάμια]³⁵ τ' ανδρός της τα βελούδα: / -Γειά σου, χαρά σου, λυγερή [αρχίζει διάλογος]. -Καλώς το παλικάρι. / Για δέσε τ' αλογάκι σου και κρέμασ' τ' άρματά σου. / -Πάρε το μανδηλάκι μου, κόρη μου, να το πλύνεις, / γιατί 'μαι ξένος 'λαργινός, δεν έχω πού να μείνω. / -Πάρε το μανδηλάκι σου και σύρε τη δουλειά σου, / γιατί 'ν' η ώρα πάρωρα, δεν έχω πού να μείνεις. / -Άειντε να πάμε, κόρη μου, στην εδική μου κλίνη. / Ούλος ο κόσμος σ' αγαπάει Ανατολή και Δύση / κι αυτός ο Μεγαλότατος [Θεός] ζωήν να σας χαρίσει / [τώρα είναι ο σκοπός για τα λιανά του άδοντος]. Για λύσε τη σακούλα σου την οργιοξομπλιασμένη, / οπού σου την ξομπλιάζανε [την εφτιάνανε, την υφαίνανε] τριά πάρθενα κορίτσια, / η Όρθα 'πό τα Γιάννενα και η Μάρω από τα ξένα / κι η Αλεξάντρα³⁶ η γ-ώμορφη τον ουρανό με τ' άστρα.

Περίεργα μεν τα ονόματα Όρθα, Αλεξάντρα. Η Μάρω γνωστή. Όρθη είναι πόλις της Περραιβίας χώρας εν Θεσσαλία παρά Φαλάνη (Όμηρος, Ιλ. Β' 739). Είναι και η Ορθαία μία των θυγατέρων Υακίνθου υπό των Αθηναίων σφαγείσα επί του τάφου του Κύκλωπος Γεραίστου (Απολλόδ. γ' 15,8). Αλεξάνδρα τίς των νυμφών;

Έχω να Σας υποβάλω και τās δε τās λέξεις:

- 1) του χυμάτου = τυχαίως, χύδην κλπ.
- 2) τσιλίπουρδα = τα έγκατα, τα σπλάχνα, τα κοκορέτσια, τα ομηρικά εκείνα. Πόθεν;
- 3) Στρεμενό = χάνδακας ενταύθα μεστός αείποτε πηλού και βρωμερών υδάτων εκ τους πολλές στοφάς και συστροφάς ποιείν³⁷.
- 4) πιτιτέλια = τα μεζελίκια τα προς πότον κάτ' εμέ κατάλληλα (εκ του πίνειν).
- 5) κατσιούλα = το του αρχαίου μαλλίνου επενδύτου άνω μέρος τριγωνικόν και την κεφαλήν καλύπττον εν καιρώ ιδία υετού.
- 6) μπάλιζα = μέλαινά τις αγρία όρνις εν τοις λιμναίοις ύδασι διαιτωμένη

35. Οι παρεμβολές στους στίχους με όρθια γράμματα μέσα σε αγκύλες είναι παραθέματα και σχόλια, όπως παρατίθενται από τον ίδιο τον καταγραφέα.

36. Σχετικά με την Αλεξάντρα βλ. Ελένη Ψυχογιού, «Μαυρηγή» και Ελένη. ..., ό.π., σελ. 71-79.

37. Χείμαρρος, που διασχίζει την πόλη των Λεχαιών από Α προς Δ. Καλυμμένος σήμερα αποτελεί έναν από τους κεντρικούς δρόμους και τον κύριο οχετό όμβριων υδάτων. Πρόσφατα, σε εκσκαφή για το αποχετευτικό δίκτυο της πόλης, αποκαλύφθηκε το κεντρικό («τούρικο») πέτρινο γεφύρι του, που αναφέρει και ο Α. Καρκαβίτσας, το οποίο χώθηκε και πάλι.

έχουσα επί του μετώπου λευκόν κωνοειδές σήμα. Πολύ λαμπρά στη σούβλα και στιφάδο. Φαίνεται ιταλική η λέξις, όπως και η Αγουλινίτσα = Α-γούλα = σβόλος και -τσα υποκοριστική κατάληξις.

7) *κουέτος* = βρεγμένος, μεθυσμένος. Ίσως εκ του *agua*.

8) *γρούσπη* = ο πολὺς πηλός μετά πολὺν υετόν. Ίσως εκ του υγραίνεσθαι ή εκ της μιμητικής λέξεως γρούσπι, όταν τις ξεγλυστρά.

Ταῦτα μεν νυν και αὐθις διὰ πλείονα

Σας προσκυνῶ

Ο Υμέτερος

Χαράλαμπος Π. Παπαδημητρακόπουλος

Σχολάρχης Λεχαιῶν

Υ.Γ. Τον βοηθόν πάλιν μας τον επαυσαίτε. Ο Ίω. Κυσκηρέας ο ακόμα και της εφημερίδος της κυβερνήσεως, πεις εις όλα τα εδῶ δημόσια διορισθεῖς οὐτῶ ἀφίκετο. Ἐχω ἀνάγκην ικανοῦ και παικτοῦ διδασκάλου. Ἐχω ἀνάγκην γραφεία, στέλλεται, και αν αγαπάτε κάμετέ μου την χάριν να τα έχω και μένω καθ' ὅλα υπόχρεος. Ἀγγελον-τας ενθερμους προσφωνήσεις μου εις τον φίλτατον κ.κ. Αδριανόν Μήτσον. Τῶ ἔγραψα, πλην δεν μοι ἀπίντησεν εισέτι.

Επιστολή 2η

Εν Λεχαινοῖς, τη 8 Φεβρουαρίου 1888

Σεβαστέ μοι κύριε!

Την ἀπό 15 παρελθόντος μηνός επιστολήν Σας εκομισάμην. Μετά ζήλου εκπληρών την επιθυμίαν Σας αναγράφω Σοι και σήμερον τα εξής προς τον σκοπόν Σας.

Μάθετε ὅτι το ἄσμα του Μαΐου εἶναι 80-100 ετών, ως μοι εἶπεν ο γέρων και ἔχει συνέχειαν ὅσον ἀφορᾷ εις ἑν ἑκάστον των ἑν τινι οικογενεία ἀτόμων εἴτε ἄρρενα εἴτε θήλη τυγχάνουσι ταῦτα ὄντα. Μεθ' ὅσα λοιπόν ελάβετε, ἔχετε υπ' ὅπιν και το εξής ἀφορών εις τον κύριον του οἴκου και εις το εξής θέλω αποστείλει υμῖν και τα ἀφορώντα εις τα ἄλλα της οικογενείας άτομα. Ἰδοῦ αὐτό:

Αφέντη μ', αφεντάκη μου, πέντε βολές αφέντη, / πέντε βολές αφέντεψες και πάλι αφέντης είσαι. / Σύντα φορεῖς τα κόκκινα, κόκκινος πύργος είσαι, / συντάς

φορείς τα πράσινα, η θάλασσα θαμπώνει, / ουθέ³⁸ πατήσει τ' άτι³⁹ σου πηγάδια
φανερώνει, / πηγάδια, ξεροπήγαδα και βρύσες μαρμαρένιες / κι ούλες οι βάγιες
τ' αφεντός εκεί παν και γιομίζουν / και μια βαγιά, κοντοβαγιά⁴⁰ δεν θέλει να
γιομώσει. / Βαγιές, βαγιές την αρωτούν: βαγιά για δε γιομώξεις; – Τι γαρ εις για
νερό [παρατηρητέα η εις μετ' αιτιατικής, η την διάρκεια του χρόνου και τον
σκοπόν συνάμα σημαίνουσα παρά τοις αρχαίοις] ῥθα [= ἦλθον] ἔγω; τигάρ για
να [εις να] γιομώσω; [παρατηρητέα και εδώ η εις τι σημαίνει = ὥστε]. / Ἡρθά
να διώ [= ἰδω] τον αφέντη μου πώς στρώνει, πώς κοιμάται, / πώς πέφτουν τ'
άνθια πάνω του, τα ρόδα στην ποδιά του / και τα λαμπρά τριαντάφυλλα
φιλιούν τα μάγουλά του. / Τω ῥόπη [το τω = τω οι] το σκαλόλουρο και τω ῥυγ'
ο πετρίτης [πετρίτης είναι πτηνόν ὅμοιον τω ἔποπι = αγριοκοκκόρω = αγριο-
πετεινώ], / μαειδέ σε πέτραν ἑκατσε, μαειδέ σ' ελιάς κλωνάρι, / παρά ν' επήγε κι
ἑκατσε σε κοριτσιού αγκάλες. / – Πετρίτη, πού είν' αφέντης σου και μέναν' ο
καλός μου; / – Πέρα στους κάμπους ἔρχεται [παρατηρητέα η βραχυλογία],
μαζώνει παλικάρια, / μαζώνει νιους για πόλεμο [ἔργα μεν νεοτέρων, βουλαί δε
γεραιτέρων...] και γέρους για ορμήνια [ερμηνεία, συμβουλή], / να πάνε να
πατήσουνε δυο τρεις μεγάλες χώρες, / την Προβέξα για το φλουρί, την Ἄρτα
για τ' ασήμι / και την Κωσταντινούπολη για τη χρυστιανωσύνη. / Κι εδώ που
τραγουδήσαμε πέτρα να μη ραῖσσει κ' ο νοικοκύρης του σπιτιού [παρατηρητέα
και ταῦτα τα κατά τα βουθυτώ τράνον, κοῖον, οικοδομῶ οἶκον, λινόν, φρέαρ, εν
οις η αρχική ἔννοια των λέξεων καταστρέφεται και μεταπίπτει εις ετέραν]
πολλά χρονιά να ζήσει.

Εις ἄλλην μου επιστολήν θα Σοι πέμψω «για το κορίτσι» κλπ.

Τώρα λάβετε τας εξής λέξεις:

Μάλια και φύτρα. Κατάρα γυναικῶν διά τα τέκνα των. Μάλις -ιος εἶναι
ασθένεια των ἵππων επιδρώσα επί των μυκτῆρων και του λαιμού και εἶναι
και μεταδοτική, ὡς ἱατρός τις ενταῦθα ἐδήλωσέ μοι. Φύτρα κατ' ἐμέ θα εἶναι
η ασθένεια «το κηρίον» κατά τα νῶτα των ὠτων και την κεφαλὴν ἢ ο
μυυοφύτης = εκ της εν, του πύου και του φύω.

Σκούφια = κάλυμμα της κεφαλῆς παρεμφερές τω σκύφει, ὁ(σ)περ εν επιγραφῇ
τινι ανεγνώσθη CICYΦOC αντί CKYΦOC.

38. Ερμηνεία του συλλογέα σε υποσημείωση: = ὅθι = ὅπου.

39. Ερμηνεία του συλλογέα σε υποσημείωση: = ο ἵππος, τουρκική η λέξις ἡ μιμητική εκ
του προξενουμένου ἤχου ἢ εκ του αἰσω, πηδώ.

40. Ερμηνεία του συλλογέα σε υποσημείωση: βάγια = τίτθη, βαγιά μικρά ἄβρα [με δασεία
στο κείμενο] (και ἄβρα [με ψιλὴ στο κείμενο]).

Ορδινιά = η προετιμασία, η τάξη(καθώς: *βάλε σ' ορδινιά τα πράγματα*), ίσως εκ του *ordo*, -inis.

Το μασούλι = «κάνουμε, ωρέ, προβατίνες σεμπρικές (= μαζικές), εγώ να τρώω τ' αρνιά και 'σύ το μασούλι;» δηλαδή εκ του μάζω, μέλλοντος του μαζώνω, ματεύω και ούλο = όλο (ν). δηλαδή να ματεύεις ό,τι άλλο μένει και να είναι ιδιόν σου, δηλαδή το μαλλί, το τυρί, το..., το..., το...

Το σνύχι = η ύννις, το κατυννίον οστούν. «Με πονεί το σνύχι μου».

Το σκαμάγκι και οι σκαμαγκίδες = οι νυφάδες της χιόνος. Εκ του σκάπτω, δηλαδή με το δοξάρι σκάπτω, ανασκάπτω τον βάμβακα.

Τα ντσιέρια = τα σπλάχνα. «Μού 'φαγες τα ντσιέρια μου».

Κατσουρίδες ή κληδέρες = εκ του κατσουρή -ίδος = η λαγούσια, η ποιμενική ράβδος, η μαγκούρα, ήτοι λέγεται εδώ ως άνω κατσουρίδα. «Θέλω να μάθει το παιδί μου πέντε κατσουρίδες (κληδώρες)» = γράμματα.

Και ταύτα μεν ενταύθα λέγονται. εν δε Καλαβρύτοις, ως μοι είπεν ιατρός τις φίλος, λέγεται τόδε:

«μαύρη κότα, άσπρος νοικοκύρης», δηλαδή ότι η μαύρη κότα κόμνει πολλά αυγά ένεκα της μεγάλης θερμότητας ήν έχει ως εκ των μελανών πτίλων, τα οποία εκ φυσικής ιδιότητος απορροφάσι τας ακτίνας του ηλίου, ενώ η άσπρη κότα ακτινοβολεί και ως εκ τούτου έχει ψυχρότητα και διά τούτο έχει ανάγκην πολλής τροφής προς καύσιν και θερμότητα και βέβαια προς γέννησιν ωών.

Εν δε Λειβαρτζίω των Καλαβρύτων λέγεται τόδε:

Το σουρούνι = η πήρα. Εκ του σούρνω = σύρω.

Εις δε την Βερβίτσαν της Γορτυνίας λέγονται τάδε:

Το τσιουλάφι = η σκούφια, περί ης άνω λέγομεν. Πόθεν;

Η γουζέλα = ο γιακάς.

Εις αύθις άλλα. Γράψατε την λήνιν, ει βούλεσθε.

Σας προσκυνώ
όλως πρόθυμος

Ο Σχολάρχης Λεχαινών
Χαράλαμπος Π. Παπαδημητρακόπουλος

Υ.Γ. Πολύ με ελύπησεν η μετάθεσις υμών, διότι εθεώρουν υμάς ως πατέρα, διότι με εσώσατε. Τον φίλον κ. Μήτσον ενθέρμως προσαγορεύω. Χ.Π.

Επιστολή 3η

Εν Λεχαινοίς, τη 1 Απριλίου 1888

Σεβαστέ μοι κύριε!

Την από 18 Φεβρουαρίου ε.έ. επιστολήν Υμών έλαβον. Ευχαριστώ υμίν εκθύμως επί τη εκφράσει των ευγενών υπέρ εμού αισθημάτων. Έγρησα να σας γράψω, διότι εν τω μεταξύ εισήλθον αι Απόκρεω και μετ' αυτάς αι χειμεριναί εξετάσεις, καθ' ας, ως γιγνώσκετε, απαιτείται πλείστη όση εργασία συν τη συντάξει και του κατά Νόμον ειδικού ελέγχου κλπ.

Ήδη δοθείσης ευκαιρίας αποστέλλω Υμίν και τάδε:

Α) Συνέχειαν του άσματος του Μαΐου διά νιόγαμβρον:

Σε μια βασιλικιά 'πιδιά, σε μια μπιλιά 'πού κάτω, / 'κεί κάθεται ο νιούτσικος με την καλή τ' αντάμα, / Στα γόνατα την κάθιζε, στα μάτια την τηράει, / στα μάτια στα ματόφρυδα στέκει και την 'ξετάζει. / -Κυρά μ', γιατί 'σαι κίτρινη, γιατί δεν είσαι άσπρη; / -Πώς μου το λές, λεβέντη μου, πώς μου το λες, καλέ μου; / Πέρα, περά στη Ρουμελή, μεσά στο Μισολόγγι, / εκεί παγκύρια [πανηγύρια] γίνονται και πραγματιές [εμπορευμάτα] πουλάνε / κι αγόρασέ μου καμουχά κ' ολόχρυσό ζουνάρι, / παπούτσια ολοκρέμεζα [ολοκόκκινα] να σέρνω το καμάρι⁴¹, / να κάνω νιούς να τρελλαθούν και γέρους να πλαντάζουν, / να κάμω και το Δέσποτα [ίσως τον παπά-Σκληρό] να βγει απ' τη λειτουργιά του, / να κάμω και μια ρήγισσα [μεγάλη δούκισσα] να βγει απ' τη γαλιότα⁴².

Τώρα περί το τέλος επαναλαμβάνουνσι ό,τι εις όλα τα άσματα και ο λογαριασμός όλο για τον παρά:

Ούλος ο κόσμος σ' αγαπάει, Ανατολή και Δύση, / Θεός ο μεγαλότατος ζωή να σας χαρίσει!

Και αύθις αποστελώ Υμίν συνέχειαν του άσματος του Μαΐου περί παρθένου. Θ' απέστελλον Υμίν τούτο νυν, αλλ' ο γέρων εν τη διηγείσει αυτού επελάθετο κατά το μέσον του άσματος και απαιτείται νέα μέτ' αυτού συνέντευξις.

41. Ερμηνεία του συλλογέα σε υποσημείωση: = κατά το ετυμολογικόν σχήμα να σέρνω χορόν σουρτόν (κύκλιον) καμαριού, δήλα δη να σέρνω χορόν καμαρώνουσα.

42. Ερμηνεία του συλλογέα σε υποσημείωση: = θα είναι η γαλέτα ή γολέτα, πλοίον τι.

Β) Λέξεις τινάς δημώδεις τās δε:

- 1) λεβδίζω = ζυγίζω. Λέγεται κατά την Επτάνησον, ως έμαθον, αλλ' εγώ ποτε ήκουσα αυτήν από στόματος και Πελοποννησίου επαίτου.
- 2) έχα = η εσοδεία εκ του έχειν.
- 3) βου = το βού = ο βουβών. «Μη μπεις στο βού της και σε κλωστήσει» (η φοράδα).
- 4) πάντζα = μπόλια = περιτόναιον.
- 5) καλιά = η φωλεά, η σκίτη, η οικία. «Πήγαινε καλιά σου». Οι Ζακύνθιοι «άμε καλιά σου, μουρέ».
- 6) πατίνα = η μαγκούρα = το ρόπαλον, η κορύνη, κάτω εις τη βάσιν πολύ πλατεία ούτω [παραθέτει σκαρίφημα] εκ του πατείν δε.

Γ) Μύθον τινα περί τινος βασιλόπαιδος κατά την Πίσαν, νυν δε Παλιόπολιν.

Τρεις ώρας μακράν εντεύθεν απέχει η οηθείσα Παλιόπολις, ήτις, ως μοι είπον γεροντες τινες 80-90 ετών, είναι εγγυς της αρχαίας Πίσσης, πόλεως της Ήλιδος. Εκεί περίξ υπάρχουνει υπό την γην τεθαμμένα αρχαία λείψανα, τα οποία εκάστοτε ανευρίσκουσιν οι χωρικοί την γην ανορύττοντες· και άλλα μεν δε αυτοί κατέχουσιν, οίον ανάγλυφα, δακρύρροα αγγεία, πλάκας μετ' επιγραφών και άλλα, ως λ.χ. χρυσά ή αργυρά νομίσματα, εξ ων τινά εγώ αυτός είδον και εν τούτων κέκτημαι (Ήρας, ως φαίνεται, κρατούσης ταών) και εν είδον Αντιόχου βασιλέως. Και απορεί τις τη αληθεία πώς και εκεί δεν διετάχθησαν ανασκαφαί⁴³. Εις το μέρος λοιπόν αυτό ανά τα στόματα των ανθρώπων φέρεται ότι υπήρχε και υπάρχει υπόνομος σχετός διήκων μέχρι του φρουρίου της Ήλιδος, του κατά την Δ. άκραν της Πελοποννήσου κειμένου, κατά την

43. Τα όσα σημειώνει για την αρχαία «Πίσα» αποδεικνύονται τώρα εν μέρει εύστοχα, καθώς, όταν είκοσι χρόνια μετά την απορία του σχολάρχη για το ότι δεν γίνονταν ανασκαφές στον καιρό του, άρχισαν να πραγματοποιούνται στο συγκεκριμένο χώρο (από την Αυστριακή Αρχαιολογική Σχολή, το 1910), αποκαλύφθηκε όντως όχι η Πίσα, αλλά η πόλη της Αρχαίας Ήλιδας. Στην πρόσφατη Έκθεση (με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων, Αθήνα 2004) της Ιστορίας των ανασκαφών της Αρχαίας Ήλιδας περιλαμβάνεται και αντίγραφο αυτού του αποσπάσματος της επιστολής του σχολάρχη, που τοποθετήθηκε από τους υπεύθυνους της σχετικής ανασκαφής αρχαιολόγους Γιάννα και Ηλία Ανδρέου, τους οποίους ενημέρωσα για τα γραφόμενα του σχολάρχη. Αναφέρω το γεγονός κυρίως ως διαχρονική επίπτωση και λειτουργία της εγκυκλίου του Ν. Γ. Πολίτη στην Ηλεία.

Κυλλήνην, και ονομαζομένου «Χλουμουτσίου», ένθα ο σπλαρχηγός Μιχαήλ Σισίνης υπερήσπιζε την Ήλιδα εναντίον των επιδρομών του Κιουταχή κατά το 1827 μετά την άλωσιν του Μεσολογγίου και Ακροπόλεως Αθηνών. Ότι ακόμη υπήρχεν εκεί ποτε βασιλόπαις και ου το όνομα *Ανήλιαστος*, όστις διά του οχετού εκείνου του υπονόμου επορεύετο νύκτωρ και μεθ' ημέραν προς συνέντευξιν ερωτικήν βασιλοπούλας τινός κατοικούσης κατά το φρούριον, το ρηθέν Χλουμούτσιον, και ότι ποτέ θέλων να πορευθή προς την συνήθη συνέντευξίν του και αργοπορήσας κατελήφθη υπό του φωτός της ημέρας εκτός του υπονόμου, καθ' ην ώραν ο αλέκτωρ εφώνει· και ότι αυτός απελιθώθη τότε και ευρίσκεται που εκεί εντός του υπονόμου. Ωνομάζετο «Ανήλιαστος», διότι ποτέ δεν έβλεπεν αυτόν ο ήλιος και το φως της ημέρας καθώς και η βασιλοπούλα ωνομάζετο και αυτή «Ανήλιαστη». Πολλοί επειράθησαν να βαδίσωσι μέχρι του Χλουμουτσίου διά του υπονόμου από της Παλιοπόλεως, ων και εις ιερείς, αλλά δεν ηδυνήθησαν, ως άδεται⁴⁴, είτε εκ του φόβου, είτε εκ του μεγάλου σκότους, είτε εξ άλλου τινός. Ισχυρίζονται και γέροντες και γραίαι ότι το απολελιθωμένον βασιλόπουλο, ο «Ανήλιαστος», ευρίσκεται εντός που του υπονόμου και ότι αν γίνωσι ανασκαφαι, θέλει ευρεθεί σώον!

Ταύτα επί του παρόντος. Ο Αδριανός μας ελπιόμνησε !!!

Όλως πρόθυμος

Ο Σχολάρχης Λεχαιών

Χαράλαμπος Π. Παπαδημητρακόπουλος

Επιστολή 4η

Αξιότιμε φίλε, χαίρε!

Εν Λεχαινοίς, τη 7 Ιουνίου 1888

Και την από 5ης παρελθόντος μηνός επιστολήν Σας έλαβον εν καιρώ. Δεν απήντησα επί τόσον χρόνον, διότι επ' ακριβώς και κατά λεπτόν προσεπάθουν να εκτελέσω τον πόθον Υμών όσον αφεώρα εις τον μύθον του Ανηλιαστού κλπ. Και ως προς τούτον μεν δεν ηδυνήθην να μάθω τι πλέον παρ' ουδενός, εκτός εκείνων τα οποία επέστειλα Υμίν, ουχ ήττον όμως αναβάλλω την εκτενεστέραν

44. Το ρήμα χρησιμοποιείται εδώ μάλλον με την έννοια του θρυλείται, εκτός και αν είχε ακούσει την ιστορία ο συλλογέας ως επιχώριο τραγούδι.

και σαφεστέραν εξέτασιν και διάπτυσιν του θέματος ες αύθις, σκοπούμενος ίνα αυτός ούτος επί τόπου μεταβών εν καιρώ και παρά των ειδότην εκεί καταλλήλους πληροφορίας λάβω, και δεν ήτο άπο σκοπού, ίνα και Σεις λαμβάνοντες και τινα, ως λόγου χάριν τον κ. Μήτσον, ήρχεσθε να υπάγωμεν μαζί έως εκεί, ένθα ηθέλετε ευχαριστηθή υπό διάφορον έποψιν, ως προς δε την εξακολούθησιν και συμπλήρωσιν του άσματος του Μαΐου αρκούντως θέλει ευχαριστήσει Υμίν, και ιδού τώρα μετά τα όσα ελάβετε:

(συνέχεια)

Για κορίτσι:

Καλότυχέ μου άρχοντα [ή μη όντος ανδρός καλότυχή μ' αρχόντισσα], με το κορίτσι πό 'χεις / συμπεθεριά σου φέρανε πολύ μακριά στα ξένα. / Σου στέλ'ν ένα ρηγόπουλο κ' ένας τρανός αφέντης. / -Μάνα μου, το ρηγόπουλο πολλά προικιά γυρεύει. / -Κι αν τα γυρεύει, μάτια μου, καλός είν' κι ας τα πάρει. / -Γυρεύει μύλους δώδεκα μ' ούλους τους μυλωνάδες, / οι έξ να 'λέθουν με νερό κι οι έξι με το γάλα / και στον αφρό του γαλατιού πλενούν τριά κορίτσα [παρέκβασις, ως βλέπετε]. / πλενούν και σκαμαγκίζουνε [τρίβουν το σαπούνι και γίνεται αφρός] και φιλοτραγουδάνε / και λέν' τραγούδια του σεβντά [τούρκικη], τραγούδια της αγάπης [τώρα ερχεται με τη σειρά του]. / Γυρεύει τ' αγρια προβάτα, τον ουρανό γελάδια. / Ουλός ο κόσμος σ' αγαπάει Ανατολή και Δύση, / θεός ο μεγαλοστατος ζωή να σας χαρίσει.

Εισ το σπίτι:

Σ' αυτά τα σπίτια τα ψηλά τα διπλοσκεπασμένα, / πό 'χουν τις πόρτες τις διπλές, τις αύλες μαρμαρένιες, / εδώ τα πέφκια⁴⁵ κρέμονται και τα φλωριά κοιμούνται, / που κοσκινάνε το φλουρί και πέφτει το λαγάρι [το καθάριο] / και τ' αποκοσκινίσματα τα δίνουνε του Μάν [γενόηκας περί τίνος πρόκειται; η δουλειά για το πάπλωμα, για τον παρά]. / Χόρευε, Μάν, χόρευε, καθώς χορεύεις πάντα, / καθώς χορεύουν γι-έμορφες, τ' άξια τα παλικάρια. / Πολλά 'παμε και του σπιτιού, ας πούμε και του.

Νέου:

Άρχοντας γιος εκίνησε να πάει ν' αρρεβωνιάσει / με τετρακόσους άρχοντες, μ' εννιά ζυγιές παιχνίδια, / μα πήγαν κι αρρεβώνιασαν και γύρισαν

45. Ερμηνεία και σχόλια του συλλογέα σε υποσημείωση: = πέφκια είναι από του επεύχιον («νακοτάπητας», τους από της ευχής το επώνυμον φέροντας», Κωνστ. Πορφυρογ. ή από του πέκος κατά Κ. Οικον. το άλλο χαλί. Ίδε εις Απλοελλ. Λεξ. Βυζαντίου και την λέξιν ταπί. Η ονομ. πεύκι-χαλί-τάπησ,-ητος και Ευστάθ. Ιλ. ΙΙ 224. Tapis γαλλ. Ίδε και την Χαλιμά εις σελ. 223: “ευθύς οπού αυτή ανεχώρησεν, ο Κατής έκαμεν και εστόλισε το σπίτι του με διάφορα στολίδια, ήγουν με πεύκια έμορφα και λοιπά...”.

οπίσω / και πήγαν και ξαπέξενσαν σ' ένα πλατύ μεϊντάνι [τούρκικη;] / κι
εμπήξαν τα κοντάρια τους κι εδέσαν τ' άλογά τους / και στρών' ο νιος τη γούνα
του κ' έκατσ' η κόρη απάνου / και βγάνει απ' την τσιεπούλα του δύ' αφράτα
παξιμάδια / και βγάνει απ' τα δυσάκια του δυο πέρδικες ψημένες. / –Φάγε,
ψηλή, φάγε, λιγνή, φάγε, γαϊτανοφρύδα. / –Εσύ φαγε αφέντη μου, οπού εισαι
από τον κόπο, / εγώ 'φαγα στην μάνα μου κ' είμαι θεραπευμένη. / Ουλός ο
κόσμος σ' αγαπάει Ανατολή και Δύση, / θεός ο μεγαλότατος ζωή να σας χαρίσει
[το σύνηδες τέλος]: ουλός ο κόσμος σ' αγαπάει Ανατολή και Δύση, θεός ο
μεγαλότατος ζωή να σας χαρίσει.

Εισ παιδιά σερνικά:

Καλότυχέ μου άρχοντα, με τους υιούς που έχεις, / που βούλεσαι να τους
ιδείς γραμματικούς και ψάλτας, / για να τους κάμεις και παπά, για να 'χεις
το σεμπάσι [τούρκικη;]. / Συντάς [=όταν] μπαινούν στην εκκλησιά και
μπαινουν στ' άγιο βήμα, / εικόνες τα θαυμάζουνε, οι άγιοι τα τηράνε. / –Εικόνες
τι θαυμάζετε κι άγιοι τι τηράτε, / που μας μάς έδωκ' ο θεός του παγωνιού τα
κάλλη; / –'Σαν [ως] λάμπει τ' ασημέκουμπο κ' η ασημένα βέρα, / έτσι [=ούτω]
λαμπούν και τα παιδιά στην μέση την κουβεντα [εάν αναδιφήσπτε, θέλετε
εύρει φράσιν εις την αρχαίαν τοιαύτην]. Το τέλος κατά το σύνηδες.

Εισ την στείρα:

Διά της επιγραφής ταύτης επιγράψατε το αποσταλέν Σοι και ούτως
αρχόμενον άσμα: «Σε μια βασιλικιά απιδιά κλπ.».

Εισ Γραμματικόν:

Εδώ 'ναι 'νας γραμματικός, γραμματικός και ψάλτης, / οπού καθόταν κι
έγραφε τον ουρανό με τ' άστρα / κι απ' το πολύ το γράψιμο κι απ' την πολλή
μελάνη / εσφάλισε το χέρι του [!!!] κ' εχύθηκε η μελάνη. / Μουτζούρωσαν τα
ρούχα του [= εμουρνταρεύθηκαν αυτά αφ' εαυτών, ελερώθησαν· παρατη-
ρητέοι οι αόριστοι ούτοι!] και τα μεταξωτά του / και βάλαν και διαλάλησε [=
ο κήρυξ δηλαδή] σε τρεις μεριές στη χώρα: / –Ποια είν' αξιά κι ογλήγορη τα
ρούχα του να πλύνει; / Κανείς δεν τ' απεκρίθηκε [του κήρυκος], κανείς δεν του
μιλάει [αόριστος και ενεστώς συνήθεις παρ' αρχαίοις], / παρά η κόρη π'
αγαπάει και το καλό του θέλει [του γραμματικού]: / –Εγώ 'μ' αξιά κι ογλήγορη
τα ρούχα του να πλύνω. / Βάνω το σάλιο μου νερό, το δάκρυ μου σαπούνι, /
τα φύλλα της καρδούλας μου [!] ήλιος να τα στεγνώξω. Το τέλος το σύνηδες.

Εισ αγωγιάτην ή μαυρομάτην ή ρουσομούστακον:

Ναν τ' αγοράσωμ' άλογο, σέλα και σαλιβάρι, / να περπατή να χάιρεται
στους κάμπους καβαλάρης. / Στους κάμπους πιάνει τους λαγούς, στα πλάγια
τους πετρίτες [είπομεν], / σ' αυτά τα μισολάγκαδα πιάνει τριά 'λαφομούσκια

[ίσως νεβρούς]. / *Το 'να στέλνει της μάνας του, τ' άλλο της αδελφής του, / το τρίτο το καλύτερο της αγαπητικής του. Το τέλος το σύνθηδες.*

Σημ. Το έγκλειστον πρόσθετον φύλλον έγγραφον ανακείμενος μετά του γέροντος και υποπίνων αίθοπα. Γράφον μοι εάν θα έλθπτε με τον Κ. Μήτσον και πότε. Εγώ θα είμαι εδώ εις τας 3 Ιουλίου.

Όλως πρόθυμος

Ο Σχολάρχης Λεχαινών

και ήδη φίλος Υμών τη καλωσύνη Υμών

Χαράλαμπος Π. Παπαδημητρακόπουλος

Ιδού και μια λέξις:

σμπλήξω=σμήχω ή σμιλεύω, ρουφήξω, γλύψω. Σμίλην, ligo.

Υ.Γ. Μας λείπει ο Δεκέμβριος π. έ. [παρόντος έτους] και ας είμεθα οικογενειάρχαι. Εγράψαμεν πολλάκις εις Νομόρχην και διά της υπηρεσίας και διά επιστολής, αλλά τίποτε ακόμη! Μας λεγουν ότι δεν εδόθη πίστωσις από το υπουργείον. Μα έως πότε; Σας παρακαλώ και εκ μέρους των συναδέλφων μου, αν δύνασθε, κάνετε ένα ψυχικό του παππού Σας. Χ.Π.

Του τραπεζιού⁴⁶:

Έλα να το παινέψουμε τούτο καλό τραπέζι, / πόχουν τις μπόλιες του χρυσές, τα πιάτα τ' ασημένια / και τα κουταλοπήρουννα χρυσά μαλαματένια, / έχουν τα τουβαλίθια του με το βαρσί βαμμένα. / Δεξιά καθόντ' οι άρχοντες, ζερβά τα παλικάρια / και στην απάνω τη μεριά κάθετ' ο νοικοκύρης / κι απανουθιό απ' την τράπεζα κάθετ' Αγιοθανάσης⁴⁷. / Χρυσό καντήλι κρέμεται, χρυσό μαλαματένιο. / Πολλά 'παμε του τραπεζού, να πούμε και τ' αφέντη [σας το έστειλα του αφέντη].

46. Στη συνέχεια στο χειρόγραφο επισυνάπτεται το προαναφερθέν «έγκλειστον πρόσθετον φύλλον», όπως γράφτηκε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, χωρίς, όπως προκύπτει και από τα πρόχειρα γράμματά του, να καθαρογραφεί και να σχολιαστεί, με κείμενα του τραγουδιού του «Μάν» που ακολουθούν.

47. Στα Λεχαινά υπάρχει παραθαλάσσιο μοναστήρι αφιερωμένο στον άγιο, το οποίο πανηγύριζε εαρινά κατά την 2 Μαΐου (σήμερα το πανηγύρι δεν γίνεται, καθώς υπερίσχυσε αυτό που γίνεται στον νεότερο ναό του αγίου Παντελεήμονα), δηλαδή την επομένη της Πρωτομαγιάς, που επιτελούσαν οι γέροντες το τραγούδι, πράγμα που ίσως επηρέασε και την αναφορά σε αυτόν. Ωστόσο, αφού η καταγραφή δεν έγινε την ημέρα της επιτέλεσης, ώστε να έχει επηρεαστεί η αναφορά στον άη-Θανάση από αυτήν, φαίνεται ότι αποτελεί οργανικό μοτίβο του τραγουδιού, πράγμα που υποδηλώνει πως ο συγκεκριμένος άγιος έχει συμβολική σχέση με το δρώμενο.

Ξενιτεμένου:

Ξενιτεμένο μου πουλί κι αλαργινό γεράκι, / η ξενιτιά σε χαίρεται κ' εγώ
πίνω φαρμάκι. / Η αγάπη του του μίλησε με το πουλί τ' απδόνι: / -Τωρά 'ν'
καιρός, πουλάκι μου, τωρά 'ν' καιρός δικός σου, / έβγα και τήρα τον καιρό
ταγρί [κι αγροίκ';] της τρεμουντάνας. / Και τον αγέλας' ο καιρός και πάει με
τα λιχνούλια του [μεταξωτά του], / τον έπιασε μία βροχή, μια σιγαλή ψιχάλα
/ και πάει ο νιος και κουρταλεί στις κορασιάς την πόρτα. / -Ποιος είσαι 'σύ
που κουρταλείς την εδική μου πόρτα; / -Εγώ ήμουνα που σου 'στελνα τα μήλα
στο μαχύλι⁴⁸, / τα μήλα, τα δαμάσκηνα τα στο τρανό μαντίλι⁴⁹. / -Για πες για
τα σημάδια μου, σημάδια της αυλής μου. / -Έχεις ελιά στην πόρτα σου και
κλήμα στην αυλή σου. / Κάνει σταφύλι ροζακί και το κρασί μοσχάτο. / -Πραμα-
τευτής επέρασες και τά είδες και τα είπες. / Πες μου σημάδια του κορμιού,
σημάδια του κορμιού μου. / -Έχεις ελιά στο μάγουλο κ' ελιά στην αμασχάλη /
κι ανάμεσα στα δυο βυζιά έχεις του ηλιού τα κάλλη. / -Εσύ 'σαι, ψυχή μου, ο
άνδρας μου, εσύ 'σαι κι ο καλός μου. / Τις δούλες της εμάζεψε, κρυφά τις
κουβεντιάξει: / -Για στρώστε του πλατιά πλατιά να κοιμηθούμ' αντάμα, / γιατί
εκειός είναι ο άντρας μου, εκειός και ο καλός μου, / τα μάτια και το φως μου⁵⁰.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

48. ; sic, κακογραμμένο [ίσως και λόγω του "υποπινομένου αίθοπα"].

49. ; sic, κακογραμμένο.

50. Οι συγκεκριμένοι στίχοι σε περισσότερο ή λιγότερο πολύστιχες παραλλαγές, κατηγοριοποιούνται ως αυτοτελές τραγούδι (όπως συμβαίνει και με πολλά άλλα από τα επιμέρους τραγούδια του «Μάη») στις συλλογές που εντάσσεται στις «παραλογές». Στο αρχείο κειμένων τραγουδιών του Κ.Ε.Ε.Λ. κατατάσσεται (μάλλον από τον ίδιο τον Ν. Πολίτη αρχικά, που οδήγησε και τους άλλους συλλογείς) στον φάκελο «Παραλογές 1,4», με τίτλο: "Η αναγνώρισις (Γυρισμός του ξενιτεμένου)".

ΕΠΙΜΕΤΡΟ Β΄:
ΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ «ΜΑΪΟ ΕΝ ΛΕΧΑΙΝΟΙΣ»
ΤΟΥ ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑ⁵¹

«...Τα άσματα αυτά δεν έχουν την ιδίαν υπόθεσιν· ο γέρων, ο νέος, η νεόνυμφος, η παρθένος, η χήρα κλπ., έκαστος θα ακούσῃ το τραγούδι του. Οι γηραιοί ψάλλται συνθέτουσι τα πλείστα την ιδίαν στιγμὴν συμφώνως προς το άτομον, ὅπερ θα ευχηθῶσι.

Παραθέτομεν τινὰ ενταύθα χάριν των αναγνωστῶν της *Εβδομάδος*⁵²...».

ΟΤΑΝ ΕΙΝΑΙ ΝΙΟΣ ΓΙΑ ΠΑΝΤΡΕΙΑ:

*Ο γιος τ' αρχόντου κίνησε να πάει ν' αρρεβωνιάσει
με τετρακόσους άρχοντες, μ' εννιά ζυγιές παιγνίδια.
Επήγαν κι αρρεβώνιασαν και γύρισαν οπίσω,
επήγαν κι απεξέψανε σ' ένα πλατύ μείντανι⁵³,
εμπήξαν τα κοντάρια τους κι εδέσαν τ' άλογά τους.
Έστρωσ' ο νιος τη γούνα του κι έκατ' η κόρη άπάνου.
Έβγαλ' απ' τα δισάκια του αφράτα παξιμάδια,
έβγαλ' απ' την τσεπούλα του δυο πέροικες ψημένες,
-Φάγε, ψηλή, φάγε λιγνή, φάγε γαϊτανοφρούδα,
-Φάγε εσύ, λεβέντη μου, που είσαι κοπιτισμένος,
εγώ 'φαγα στη μάνα μου κ' είμαι θεραπευμένη.
Ούλος ο κόσμος σ' αγαπά σ' Ανατολή και Δύση...
Χόρευε, Μάν μ', χόρευε, καθώς χορεύεις πάντα,
καθώς χορεύουν γι-έμορφες και τ' άξα παλικάρια...*

ΟΤΑΝ ΕΙΝΑΙ ΝΙΟΣ ΚΑΙ ΚΑΠΕΤΑΝΙΟΣ:

*Έλα να το παινέσουμε τούτο το παλικάρι,
που είναι ρουσομούστακο κι έχει μεγάλη χάρη.
Να τ' αγοράσουμ' άλογο, σέλλα και σαλιβάρι,
να περπατά, να χαίρεται στους κάμπους καβαλάρης...
-Πετριτή, πού 'ν αφέντης σου κι εμένα ο καλός μου;*

51. Βλ. Α. Καρκαβίτσας, *Τα Άπαντα, όπ.*: στον ίδιο τόμο (σ. 509-510) δημοσιεύονται δύο ακόμα τραγούδια της Πρωτομαγιάς, αλλά επειδή δεν δηλώνεται αν προέρχονται και αυτά από τα Λεχαινά ή από κάποιο άλλο από τα μέρη όπου καταγράφει λαογραφικό υλικό ο Καρκαβίτσας, δεν τα περιλαμβάνω εδώ.

52 Αναφέρεται στην πρώτη δημοσίευση του «Μαΐου εν Λεχαινοίς» (1885).

53. Πλατεία.

-Κάτου στους κάμπους έρχεται, μαζώνει παλικάρια,
μαζώνει νιους για πόλεμο και γέρους για ορμήνεια,
να παν να πολεμήσουνε δυο-τρεις μεγάλες χώρες,
την Πρέβεζα για το φλωρί, την Άρτα για τ' ασήμι
και την Κωσταντινούπολη για τη Χριστιανοσύνη...
Χόρευε, Μάν μ', χόρευε, καθώς χορεύεις πάντα,
καθώς χορεύουν γι-έμορφες και τ' άζα παλικάρια...

ΟΤΑΝ ΕΙΝΑΙ ΓΕΡΟΣ:

Αφέντη μ', αφεντάκη μου, πέντε βολές αφέντη,
πέντε βολές αφέντεψες και πάλι αφέντης είσαι.
Όταν φορείς τα κόκκινα, κόκκινος πύργος είσαι,
όταν φορείς τα πράσινα, τη θάλασσα θαμπώνεις.
Ούθε πατήσει τ' άτι σου πηγάδια φανερώνει,
πηγάδια, λευκοπήγαδα, βρύσες μαλαματένιες.
Ούλες οι βάγιες τ' αφεντός εκεί παν' και γιομίζουν
και μια βαγιά, μικρή βαγιά, δε θέλει να γιομίσαι.
Άλλες βαγιές την ερωτούν, άλλες βαγιές της λένε:
-Βαγιά, για δεν παιονεις νερό, βαγιά, για δε γιομίζεις;
-Μήπως εγώ 'ρθα για νερό, μήπως για να γιομίσω;
'Ηρθα να ιδώ ο αφέντης μου πώς στρώνει, πώς κοιμάται,
πώς πέφτουν τ' άνθια πάνου του, τα ρόδα στην ποδιά του
και τα δασά τριαντάφυλλα φιλού τα μάγουλά του...
Χόρευε, Μάν μ', χόρευε, καθώς χορεύεις πάντα,
καθώς χορεύουν γι-έμορφες και τ' άζα παλικάρια...

ΟΤΑΝ ΕΧΕΙ ΚΟΡΙΤΣΙΑ:

Καλότυχέ μου άρχοντα με τα κορίτσια πό' χεις,
συμπεθεριό σου στείλανε από μακριά απ' τα ξένα,
σου στέλν' ένα ρηγόπουλο κι ένας τρανός αφέντης.
-Πατέρα, το ρηγόπουλο πολλά προικιά γυρεύει.
-Αν τα γυρεύει, κόρη μου, καλό 'ναι κι ας τα πάρει.
-Γυρεύει τ' άστρα πρόβατα, τον ουρανό γελάδια,
γυρεύει μύλους δώδεκα μ' όλους τους μυλωνάδες.
Οι έξι' αλέθουν με νερό κι οι έξι με το γάλα
και στον αφρό του γαλατιού πλένουν τρία κορίτσα,
πλένουν και σκαμακίζουνε και σιγοτραγουδάνε.
Χόρευε, Μάν μ', χόρευε, καθώς χορεύεις πάντα,
καθώς χορεύουν γι-έμορφες και τ' άζα παλικάρια...

SUMMARY

Eleni Psychoyiou

Collections of Folklore Material: Parallel Texts

Charalambos Papadimitrakopoulos, who was Principal of the High School of Lechaina, Ileia, was one of the teachers who responded to Politis' historical circular to schoolteachers issued in 1887 and containing guidelines pertaining to the collection of folklore material.

Papadimitrakopoulos' collection is included in the archive containing 'Politis' Material', which is part of the Manuscript Archive of the Hellenic Folklore Research Centre. Among other information, it contains a description of the local ritual named Mais (= 'May'), whereby spring was welcomed on the first of May. In addition, information on this same spring ritual performance is provided in the work of Andreas Karkavitsas, the writer who also specialized in ethnography and who came from the town of Lechaina.

In the context of this convergence of theoretical and methodological issues, this paper employs a critical and interpretative perspective to examine the parallel texts by Politis, Papadimitrakopoulos and Karkavitsas. At the same time I investigate the historical development of the Mais ritual, through analysis of recorded folklore information, and attempt an understanding of its ritual performance, function and seasonal significance in the local cultural and historical context. To this end, I apply an ethnographic approach that may also be used to interpret the presence of any such similar local ritual of today.